

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

Kniha jako autorské umělecké dílo a možnosti i formy selfpublishingu

The book as an author's artwork and the possibilities and forms of self-publishing

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

BcA. Michaela Balabánová

Program Ediční a nakladatelská praxe

Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne: ..... Podpis: .....

Ráda bych zde poděkovala své vedoucí práce Mgr. Lence Pořízkové, Ph.D., za všechny inspirativní informace, cenné rady a vědomosti, které se mnou sdílela nejen v rámci této práce i svým blízkým za veškerou podporu v průběhu studií.

Obsah

Úvod	7
1. Vymezení pojmů, přístupu a technologie	8
Pojmy.....	9
- Současný tekutý diskurz.....	9
- Autorské umělecké dílo	10
- Selfpublishing.....	11
- Sebereprezentace	12
- Přístup, tvůrčí proces a technologie	12
Záměr	13
2. Kniha jako autorské umělecké dílo	14
- Historický kontext	15
- Současnost	20
- Čtení díla a čtení autora	24
3. Možnosti Selfpublishingu	27
- Historie	28
- Současná situace	31
4. Selfpublishing, sebereprezentace a sebereprezentace.....	34
V kontextu umění.....	34
Filozofické hledisko	36
Psychologický kontext.....	38
5. Mezioborové a intermediální paralely.....	39
- Selfpublishing v nových médiích.....	39
7. Selfpublishing a sebereprezentace v digitálním světě.....	40
- Sociální média, fóra a virtuální realita a BCI	43
- Rozšířené stavy čtení	45
8. K praxi.....	47
- Vlastní zkušenost	47
- Jednotlivé projekty.....	49
Autorská kniha	49
Online publikační projekty	50
9. Závěr.....	51

Anotace	53
Resumé.....	54
Literatura.....	55
Přílohy	59
Tabulka k rozsahu práce v rámci selfpublishingu	59
Fotodokumentace jednotlivých projektů.....	60

Úvod

Téma, které jsem zvolila, je velmi široké, přesto v něm nacházím určitým způsobem sjednocující pohled a koncept využitelný nejen v oblasti knižní kultury. Může se zdát, že selfpublishing je novinka týkající se nakladatelů, redaktorů a profesionálních autorů, při bližším pohledu se rychle vyjeví, že se jedná o fenomén prostupující všechny sféry lidské činnosti. Tak i kniha, svazek textu v nějaké konkrétní formě, je součástí lidského života v mnoha podobách, které se mohou vzdálit od ikonické představy klasického literárního díla natolik, nakolik široký lze vytvořit interpretační rámec. Současné technologické, vědecké a společenské paradigma vnímá samotný jazyk v mnoha kontextech velmi odlišně. Ze znaků ručně zaznamenávaných se staly tištěné, díky technologii byly stále přesněji multiplikovatelné, postupem staletí se staly informace přenositelné tak lehce, že se dnešní nosiče zdají téměř nehmotné i v porovnání s papírem (ve své době revolučním).

Pokud byl pro literaturu a přenos informací obecně přelomový vynález knihtisku, informační technologie a internet radikálně proměnily samotné naše nazírání na celou problematiku. Ačkoli jsou jejich schopnosti mnohdy ohromující a efektní, často mi připadá, že jen odhalují a posilují působení některých prastarých a známých principů¹. Právě tomu zde věnuji pozornost a touto optikou se snažím na celou problematiku nazírat. Má práce proto není historickou ani současnou studií či analýzou, nemá ambice definovat, kvantifikovat konkrétní data ze světa umění a knižního trhu nebo hodnotit situaci z ekonomického pohledu. Při snaze tato data reflektovat a vztahovat se k nim se zaměřuji spíše na kvalitativní projevy a proměny kulturních, společenských, politických či osobních faktorů. Hlavní jednotící sílu pak hledám v autorství a sebevyjádření, v osobnosti toho, kdo zveřejňuje svou práci.

Když jsem vyhledávala informace k tématům selfpublishing, sebe prezentace či sebereprezentace, nacházela jsem mimo odborné články týkající se kultury, filozofie a psychologie spíše zmínky v souvislosti se specifickým marketingovým trendem vztahujícím se k prezentaci a distribuci vlastní činnosti, a to ve výrazně větším zastoupení. Na internetu je možné vyhledat mnoho tipů a návodů, jak propagovat a publikovat svou práci, jak nejlépe prodat nápady, sebe sama a zvýšit své společenské postavení či vylepšit kariéru – toto je další hledisko, jímž se v této práci nebudu hlouběji zabývat, už jen proto, že na toto téma existuje materiálu skutečně nepřeborné množství. V češtině je odborných textů mnohem méně, fenomén selfpublishing je reflektován převážně v literárním poli v oblasti fandom

---

¹ Umberto Eco například upozorňuje na to, že pokrok může znamenat i dva kroky dozadu, například návrat k větrné energii místo ropy. ECO, Umberto, 2016. *Od hlouposti k šílenství: zprávy o tekuté společnosti*. Přeložil Helena LERGETPORER, přeložil Gabriela CHALUPSKÁ, přeložil Kateřina VINŠOVÁ. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-1933-6.

kultury, tvorby zínů nebo undergroundu². Možná je toto nevyvážené vnímání způsobeno bohatou historií českého samizdatu, který s tématem souvisí a hraje významnou roli ve zdejších kulturním prostředí a pozornost odborníků směřuje dále do minulosti převážně v tomto konkrétním kontextu.

V souvislosti s prostou skutečností, k níž dochází stále znova různé filozofické teze, že text je jakousi základní informační formou a ve své struktuře obsahuje sdělení tvořená kromě slov také symboly, ideami či obrazy, je viditelná možnost působení podobných principů i v jiných oblastech umění, kultury i vědy. Z této literární podstaty skutečnosti vychází mnoho umělců, například Apollinaire používá své pásmo a symbolicky předznamenává fenomén filmu, když vytváří ve svých básních sugestivní obrazotvorné momenty, které se prolínají tak, jako by někdo stříhal pásmo filmové³. Určitá textovost a literární podstata⁴ našeho vnímání spojuje veškerá média, různé teorie i praxe. Současnost vnáší do situace zdánlivě další rozměr, když se například ukazuje, že za použití specifického jazyka je možné pomocí obyčejného textu programovat realitu, pro niž se vžilo pojmenování virtuální.

Zjednodušeně je možné říct, že tento výraz pojmenovává skutečnost v současnosti často utvářenou pomocí působení technologie na lidské vnímání, ale také tu, v níž se v rámci individuálního prožívání formují myšlenky, představy a ideály. V ohromném a všudypřítomném vlivu nových médií se téměř úplně ztrácí náhled na podobnost definovaných vlastností technologické simulace se světem imaginace, duše či prostě realitou, v níž vnímáme a prožíváme i literární a další umělecká díla jako vlastní pocity a dojmy. Právě s touto podobností dále pracuji a snažím se nahlížet zeširoka na fenomény autorství, svépomocné publikace, tvorby a všeobecně práce s informacemi, na to, v jakém vztahu jsou s osobností (self) a veřejností (public), jak se ovlivňují i podmiňují.

1. Vymezení pojmů, přístupu a technologie

V této práci budu opakovaně užívat některé pojmy, většina z nich je pro téma klíčových. Jejich obsahy a souvislosti jsou ovlivňovány aktuální situací, v níž nepanuje jasná shoda ohledně definic, metodologie či přístupu. V nejasné situaci se pohybuje celý daný současný diskurz, různé interpretace se nevztahují jen ke konkrétním pojmům, ale celým teoriím, oborům a samotným fenoménům (nejen v odborné sféře).

---

² BLAŽEK, Radek, 2016. Selfpublishing v českém prostředí a změny na knižním trhu s ním spojené. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra žurnalistiky. Vedoucí práce Halada, Jan.

³ APOLLINAIRE, Guillaume. Alkoholy. Přeložil Petr KOPTA. Praha: Garamond, 2016. ISBN 978-80-7407-277-2.

⁴ HÁJEK, Martin, 2014. Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studie. ISBN 978-80-7419-161-9., (s. 32)

Terminologie, kterou zde vymezím, je zároveň základní tematickou strukturou práce, je tedy důležité pojmy analyzovat podrobně, reflektovat jejich zaužívané významy, etymologii i můj náhled. V jejich hlubším rozboru se pokusím zároveň naznačit souvislosti obsahů i forem, které samy o sobě přesahují hranice jedné odborné oblasti a pro jejich uchopení je nápomocný interdisciplinární náhled. Mým záměrem je uchopit téma autorské práce autenticky a ve vztahu k aktuální společenské a kulturní situaci, chci se však vztáhnout také k historickému kontextu, vývoji tvůrčí činnosti, autorství, osobnosti a přístupu k nim. Je pro mne tedy nevhodnější neuzavírat se žádné humanitní vědě ani oboru, budu pracovat s pohledy klasické literární vědy a kunsthistorie, ale i kulturních, mediálních a podobných studií, sociologie, psychologie či například principy užitého umění, filozofie nebo sociálními i tržními mechanismy.

Pojmy

- Současný tekutý diskurz

První pojem a téma, které se pokusím pro text specifikovat, určuje a přibližuje pole, v němž se pohybuji. Umění se nachází ve fluidní oblasti průniku všech oborů lidského zájmu a reflektuje aktuální situaci i kulturní a historické souvislosti. Neustále se vyvíjející technologie, potřeby i poptávka a trendy ovlivňují formy i obsahy produktů kulturního průmyslu i tvůrčí činnosti, na tyto proměny pak reagují i teoretické přístupy, kritika či způsob vzdělávání. Vše se odehrává stále rychleji, Zygmund Bauman pojmenovává tuto neustálou proměnlivost současného teoretického diskurzu jako jeho tekutost⁵. Tento pojem byl vymezen již před nějakou dobou, tím, že vysloveně zdůrazňuji jeho současnost, odkazuji k aktuální situaci v kontextu, ve kterém na ni dokážu nahlédnout ze své konkrétní pozice s použitím zdrojů, které uvádím. Ještě příhodnější mi připadá přívlastek „fluidní“, který nabízí širší fyzikální i symbolický kontext, v němž jej užívám. Diskurzem pak v práci míním teoretické a informační pole vztahující se k tématu, s jehož přístupy a aparátem pracuji.

Text se pohybuje v rámci humanitních věd, spojuje a kombinuje poznatky různých z nich a jejich pohledem nahlíží na technologie a vědecké disciplíny, které přímo ovlivňují rozebírané procesy. Tekutost současného diskurzu je jedním z hlavních důvodů, proč jsem zvolila právě toto téma, nabízí totiž nejen široký prostor k výzkumu a teoretické činnosti, ale také přináší mnoho otázek a problémů, které vědeckou obec, autory, ale i politiky, média a společnost staví do situace, v níž je téměř nevyhnutelné a nutné hledat odpovědi, postoje a východiska, pružně reagovat, přizpůsobovat se, kritizovat i nastavovat hranice.

---

⁵ BAUMAN, Zygmunt. Tekutá modernost. Přeložil S. M. BLUMFELD. Praha: Mladá fronta, 2002. Myšlenky (Mladá fronta). ISBN 80-204-0966-1.

- Autorské umělecké dílo

Pro vymezení významu tohoto sousloví je klíčové pokusit se definovat slovo autor. Latinské auctor znamená původce, tvůrce, označuje tedy osobu, která realizuje dílo, jejíž tvůrčí akce dává vzniknout něčemu, co dokážeme vnímat. Skutečné autorství je originální v tom smyslu, že je původní, patří přímému původci díla, myšlenky či projektu, zanechává ve výsledku určitou stopu a autor do něj vkládá určité sdělení (kód). Neexistuje spolehlivá záruka, že sdělení, které bude dekodováno, bude shodné s tím vloženým, výklad vyžaduje něco, v čem Roland Barthes⁶ vidí autorovu smrt, co ale může znamenat samostatné autorství v pozici toho, který vytváří svůj vlastní interpretační rámec. Dario Compagno ve své práci *Theories of Authorship and Intention in the Twentieth Century*⁷ nahlíží na tento teoretický vývoj jako na zásadní změnu v ideálním postoji kritiky vůči uměleckému dílu.

V návaznosti na Husserlovy⁸ úvahy o ideálním významu uměleckého díla, by kritik měl mít intenci odhalit a v ideálním případě i reprezentovat objektivní a původní autorský záměr. Autorova smrt je pak smrtí spíše tohoto ideálního a objektivního významu a teorie z Barthesovi úvahy vycházející by se měla snažít i vyjadřování se o jediném správném smyslu a výkladu umění úplně vyhnout.

Pro tento text užívám spojení autorský se slovem dílo, pokud chci zdůraznit, že se jedná o takovou tvůrčí činnost, která zahrnuje materiální výsledek, hmatatelný či vizualizovatelný produkt vycházející z celého procesu, něco, co bylo uděláno, zároveň odkazují k Heideggerovi a bytnosti i věcnosti, které v něm spatřuje, jeho původu v umění⁹. Autorské je pak pro mé účely takové, které je vedeno tvůrčím záměrem a pochází z autorství, jež ať je reflektované či nereflektované, je pevně svázáno s každým dílem, jeho interpretací, ale i teorií, vyjádřením, myšlenkou nebo ideou.

Přívlastek umělecký je v definici nejkomplicovanější. Již výše jsem zmínila, že umění podléhá proměnlivosti a tekutosti současného diskurzu snad ze všech oborů nejvíce, od minulého století stále překonává a redefinuje samo sebe. Immanuel Kant¹⁰ definuje jako rozpoznávací znak umění svobodu přítomnou

---

⁶ BARTHES, Roland. Smrt autora. In *Aluze: časopis pro literaturu, filosofii a jiné*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, roč. 10, č. 3.

⁷ COMPAGNO, Dario, 2012. *Theories of Authorship and Intention in the Twentieth Century: An Overview*. *Journal of Early Modern Studies*. 1(3). Dostupné z: doi:10.13128/JEMS-2279-7149-10633.

⁸ HUSSERL, Edmund, 2019-. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*. Druhé vydání. Přeložil Alena RETTOVÁ, přeložil Jakub TRNKA. Praha: OIKOYMENH. *Knihovna novověké tradice a současnosti*. ISBN 978-80-7298-364-3.

⁹ HEIDEGGER, Martin, 2016. *Původ uměleckého díla*. Přeložil Ivan CHVATÍK. Praha: OIKOYMENH. *Oikúmené (OIKOYMENH)*. ISBN 978-80-7298-207-3., s. 41

¹⁰ KANT, Immanuel, KOBLÍŽEK, Tomáš, ed. *Kritika soudnosti*. Druhé, upravené vydání. Přeložil Vladimír ŠPALEK, přeložil Walter HANSEL. Praha: OIKOYMENH, 2015. *Knihovna novověké tradice a současnosti*. ISBN 978-80-7298-500-5., s.138

v procesu tvorby, schopnost volit a rozhodovat se bez daných pravidel, odlišuje tak umění od přírody i řemesla. Heidegger naopak vidí bytnost umění v pravdě, tvorbě a samotném bytí díla, což ilustruje i stejným starým výrazem pro obé v řečtině¹¹, umění samo pro něj zůstává záhadou.

Pro účely této práce tímto pojmem odkazuji na jasný autorský záměr a schopnost realizace konkrétního díla v souladu s ním, určitou dovednost a zkušenost projevenou v tvůrčím aktu, k estetické kvalitě, kterou je možné posuzovat pouze při vědomí mnohosti individuálních interpretačních rámců. Autorství může mít samo o sobě mnoho forem i funkcí, jaké jsou jejich konkrétní podoby a jak na ně pohlíží zákon i různé teorie, budu dále hlouběji rozvádět. Podstatné je, že tvůrčí autorská akce má vždy potenciál stát se uměleckým dílem a projevuje se na mnoha úrovních, lze ji spatřit v každém projevu bytnosti, kterou jsme sami schopní vnímat jako vnímající. Reflektované a vědomé autorství (původce i příjemce) je pak z mého pohledu ideálem pro činnost s potenciálem a záměrem nejen vytvářet umělecká díla, ale posilovat a živit samotnou bytnost umění a jsoucen s ním souvislých, jako jsou láska, pravda a svoboda.

- Selfpublishing

Dalším pojmem a tématem zásadním pro tuto práci je selfpublishing. V angličtině se píše i jako self-publishing, píše jej bez pomlčky i proto, že se zde nechci primárně zabývat tématem z hlediska ekonomiky ani knižního trhu, v jehož rámci je zaužívaný, zajímá mne více jeho význam a podstata, vztahující se přímo k tvorbě a zveřejňování vlastního obsahu. Jeho využívání v nakladatelské praxi samozřejmě s problematikou souvisí a silně ovlivňuje vše, čemu se tato práce věnuje, samotná oblast publikování a redaktorské činnosti je však v současnosti v procesu velkých změn pod vlivem rychle se vyvíjející technologie a souvislými proměnami kulturního i společenského prostředí. Evidentním autorem svých příspěvků v diskuzi se stává každý, kdo aktivně užívá sociální síť. Samotný termín sociální síť původně vznikl v sociolinguvistickém kontextu¹² a odkazoval ke skupinám lidí, kteří sdílejí na základě společných vztahů souvislý jazykový kód, rejstřík či registr. Nová sociální média proměnila celou situaci, například již nehraje takovou roli vzdálenost a známost mluvčích, aby spolu mohli komunikovat, stačí se přihlásit, sdílení obsahů pak kromě zájmu uživatelů ovlivňují programované algoritmy i umělá inteligence.

Podobně se mění i význam selfpublishingu, který právě i v rámci online prostoru získává nový rozměr. Pro tuto práci významově zastřešuje a obsahuje pojmy jako samonáklad, samizdat, ale i sebe prezentace a sebereprezentace (což dále blíže rozeberu), bylo by možné použít i kalk jako například sebestudium. Důležité je,

---

¹¹ HEIDEGGER, Martin, 2016. Původ uměleckého díla. Přeložil Ivan CHVÁTÍK. Praha: OIKOYMENH. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-207-3., s.70

¹² MILROY, Lesley a Matthew J. GORDON. Sociolinguvistika: metody a interpretace. Praha: Karolinum, 2012. Lingvistika (Karolinum). ISBN 978-80-246-2125-8.

že vystihuje vztah mezi osobním a veřejným i komunikační proces, který probíhá při sdílení informací, je složen ze slov „self“ – já, osobnost, autor či individualita a public – veřejnost, skupina nebo společnost.

Aspekty sebezveřejňování se projevují v mnoha oblastech běžného života a prostupují samotný proces tvorby uměleckého díla a jeho prezentace i interpretace, ovlivňují nakladatelský a redakční proces i mimo oblast, k níž termín běžně odkazuje. V této práci nahlížím na samotný tvůrčí akt a publikační činnost skrz vlastní i sdílenou zkušenost, pojem selfpublishing používám jako zastřešující pro všechny související projevy a dílčí mechanismy, které se týkají produkce, zveřejňování i interpretace autorské tvorby. Vydání díla v knižní podobě pak celou záležitost ilustruje a nabízí přirovnání v modelové situaci, používám jej jako praktické doplnění teoretické části.

-Sebereprezentace

Výraz sebereprezentace není v odborné oblasti příliš ustálen, objevuje se v psychologii a psychiatrii, odkazuje ke schopnosti autentické sebereflexe a kongruenci, k prezentaci a reprezentaci sama sebe, přímé i zástupné. Pojem je kalkem anglického selfrepresentation, složeného ze „self“ a representation, oba termíny jsou podstatné pro to, jak zde pracuji a co se pokouším zkoumat. „Self“ odkazující k identitě a osobnosti (autora) skvěle postihuje širokou oblast, která zahrnuje celý tvůrčí subjekt s jeho znalostmi, zkušenostmi, tendencemi i záměrem. Termín je od šedesátých let minulého století stále více středem zájmu psychologie, psychiatrie a tím potažmo všech dalších humanitních disciplín, do hloubky jej rozebral například Carl Gustav Jung či Sigmund Freud, který jej ustálil v akademické sféře.

Zájem o identitu, subjektivitu nebo osobnost v různých aspektech provází člověka od nepaměti, perspektiva i pohled samotný se stále vyvíjí a proměňují, přesto zůstává individuální tvůrčí zásah jakýmsi předpokladem vzniku uměleckého díla, ač je ve vztahu s další autorskou činností a funguje v určitém kontextu. Do určité míry pak vždy dílo primárně reprezentuje onu „tvůrčí ruku“, a to i v případech nejasných okolností svého vzniku a jiné zamýšlené reprezentace, která se tak stává sekundární. Tento princip i jeho vzrůstající vliv v mediálním a sociálním prostředí dále rozvedu v kapitole selfpublishing a sebereprezentace.

- Přístup, tvůrčí proces a technologie

K této práci i k dílu, které zde reflektuji, přistupuji tvůrčím a z části experimentálním způsobem, v praxi se snažím najít maximálně efektivní způsob jednoduché a nenákladné publikace, ale zároveň zkoumám i cesty, v nichž kvantita ustupuje kvalitě a vydávám v malém nákladu i autorskou, z velké části ručně a řemeslně originálně zpracovanou knihu. Praktické publikační projekty jsem připravila sama, upravila vlastní původní texty i obrazový materiál. Za použití univerzitní licence softwaru Adobe jsem převážně v programu InDesign nachystala

materiály pro tisk i online publikaci. V jednom případě jsem také nachystané, ořezané a seřazené archy sama svázala. Ilustrace a výtvarné prvky jsem zpracovávala dle vlastních návrhů, používala jsem malby, kresby, grafiky a další díla, některá i v kombinaci různých technik. Při jejich reprodukci jsem využívala scanner i fotoaparát.

V teoretické části rozebírám celý tvůrčí, výrobní i publikační proces, který sleduji v části praktické. Na celou situaci nahlížím z perspektivy autora, řemeslníka i umělce, zastávám sama pro sebe pozici redaktora i editora svých starších textů. Můj pohled je tím vysoce subjektivní a zainteresovaný, působení díla a jeho hodnocení ponechávám stranou, přesto se snažím v posledních kapitolách detailněji rozepsat, analyzovat i interpretovat své zkušenosti a poznatky, vyvodit určité závěry, ty se týkají hlavně tvůrčího procesu a autorského sebevyjádření, ale i technologických postupů, materiálových i ekonomických možností a komplikací či výhod, které přináší svépomocný způsob práce. Jde mi spíše o subjektivní výpověď autora o vzniku, formě i obsahu uměleckého díla, jeho teoretické zkoumání, než materiálovou, technologickou nebo ekonomickou analýzu.

Ve snaze vyvážit osobní a jednostranné pojetí celého projektu jsem sledovala klíčová témata v odborných, revidovaných textech v oblasti knižní kultury, širokém záběru různých humanitních věd i mezioborových výzkumů. Zároveň nahlížím na aspekty autorství, sebevyjádření a sebereprezentace, které primárně záběr mého zkoumání nezadržitelně rozšiřují na veškerou tvůrčí produkci vztahující se nejen ke knižnímu médiu, jako na potencionálně zjednodušující a stabilní hledisko využitelné v další práci. Tekuté mediální prostředí snadno překročí jakoukoli kategorii a ohraničený koncept, vzniká nepřeborné množství uměleckých děl i účelových a komerčních obsahů. Při hledání nástrojů a přístupů usnadňujících orientaci jsem pak došla k tomu, že nejen zohlednění subjektivního přístupu a hlediska, ale dokonce jeho plné přijetí je právě tím, co mi umožní abstrahovat relevantní informace a integrovat je v širším kontextu.

Záměr

Veškerou činnost, zkoumání i experiment směřuji k získání, zhodnocení a sdílení poznatků, jež se váží k možnostem selfpublishingu v souvislosti s autorským, převážně uměleckým dílem. Tímto způsobem se snažím získat i určité srovnání své praxe a výstupů a dále z něj vycházím. Přesto, že využívám informace z tematicky souvisejících výzkumů, vědeckých prací a další literatury, nepokouším se o jejich komplexní mapování, nezpracovávám databázi ani historickou či komparativní studii. Mým záměrem je podat subjektivní zprávu o alternativní autorské produkci a vztáhnout její problematiku k poměrům panujícím v prostředí knižního trhu, uměleckého provozu a literárního i širšího kulturního pole a ve vybrané oblasti aplikovat dále popsany přístup rozšiřování interpretačního rámce při koncentraci do autorské a subjektivní kongruence. Pozornost zaměřuji na potenciál autorství a sebevyjádření jako takového a možnost jeho využití v řešení aktuálních

společenských a kulturních otázek, které přináší technologický i politický vývoj. V interdisciplinární povaze textové a sémiotické komunikace i v její popisné a narativní schopnosti vztahovat se k různým skutečnostem hledám příležitost nahlédnout na současné i historické dění v širších souvislostech. Mezioborovou spolupráci, kterou tato problematika nabízí, považuji za výraznou naději pro hledání řešení krizí současného světa i pro předcházení dalším.

Zajímá mne, jaké postavení má nezávislá, alternativní či například tak zvaná D. I. Y. (zkratka pro „do it yourself“) kultura¹³, zkoumám její hranice a souvislosti s kulturou mainstreamovou. Dotýkám se otázky legality i legitimacy takové tvorby, jejího právního, společenského, politického, a hlavně uměleckého a kulturního působení. Na publikaci autorského díla se zaměřuji jako na akt sebevyjádření, což nahlížím z filozofického, psychologického i společenského hlediska a snažím se vyvodit z informací takový závěr, který alespoň částečně obsáhne možnosti svobodné tvorby v současném i historickém kontextu a nastíní jejich vliv na lidskou osobnost i společnost.

Ve vědomém tvůrčím procesu a posílení pozice autora vidím potenciál k rozvoji a podpoře humanistických, demokratických a nezávislých projevů, které vnímám jako nezbytné pro udržitelné fungování světa, lidských vztahů a další kladný vývoj. Zkoumám autorství, tvůrčí činnost i selfpublishing a sebevyjádření z různých hledisek, reaguji na konkrétní případové studie, historické kauzy, teorie i současné související koncepty. Zmiňovaným materiálem se snažím ilustrovat komplexní pojetí autorského vyjádření jako fenoménu týkajícího se nejen literatury a umění v širším smyslu, ale také veškeré lidské činnosti, komunikace a tím i všech humanitních a přírodních věd.

2. Kniha jako autorské umělecké dílo

Kultura nebyla nikdy výrazně orientovaná na autorství, jak se může zdát, když sledujeme její historii od minulého století, i v moderní době byly určujícími faktory pro tvorbu politika a společenské i materiální podmínky. Jejich silný vliv lze zaznamenat i dnes, přesto je od šedesátých let ve světě a devadesátých u nás citelný rostoucí trend určitého respektu vůči autorství a snaha o ochranu z něj plynoucích práv. Tato práva však nenáleží samozřejmě vždy autorovi situačně ani legislativně. Tvůrčí svoboda, jako jakákoli jiná, k sobě váže určitou zodpovědnost, systémové a společenské nároky nejsou v těchto oblastech rovnoměrné. Na straně autora leží často mnohem více povinností a náležitostí, které je povinen dodržet, než se mu nabízí možností realizace a podpory. Zodpovědnost právní má nakonec

---

¹³ Českou scénu v kontextu fanzinů vůbec poprvé mapuje v esejích a příbězích jednotlivých autorů tato publikace: HROCH, Miloš, 2017. Kříčím: "To jsem já": příběhy českého fanzinu od 80. let po současnost = I shout "That's me!": stories of the Czech fanzine from the '80s till now. Přeložil Daniel DEVEČKA, přeložil Daphne CARR. Praha: PageFive. ISBN 978-80-270-2942-6.

za vydané dílo v případě textu, pokud je publikován přes nakladatelství, většinou nakladatel či redaktor. Veřejné mínění, obdiv i odmítnutí a případné systémové represe však na profesionální i osobní rovině směřují k tvůrci, také čtenář naváže pravděpodobněji vztah s ním, než s obchodní značkou. Přes veškerou samozřejmost a nenahraditelnost autora a jeho působení v tvůrčím procesu je jeho pozice z historického, společenského i kulturního hlediska silně nejistá.

Podobně je to s vnímáním knihy jako autorského uměleckého díla, přičemž jasně definovat, která jím je a která již ne, je z mého pohledu nemožné. V této práci nehodnotím uměleckou podstatu samotného literárního díla, sleduji jeho formální a konceptuální působení, podobu konkrétního artefaktu a jeho vztah k původní myšlence. Zaměřuji se na publikace, které vznikly s vědomým autorským uměleckým záměrem a při jeho zpracování nějakým způsobem přesáhly běžný rámec systémů fungujících v knižním trhu a jejichž autor alespoň částečně překročil pozici spisovatele a redaktora. Ať již své texty sám ilustroval, výtvarně upravil, vytiskl a svázal, distribuoval nebo mediálně a umělecky „rozšířil“ či „posunul“ jejich obsah i formu.

Sleduji další řemeslný či konceptuální zásah související s původním záměrem, abych reflektovala publikaci jako autorské umělecké dílo, třeba vzniklé ve spolupráci více subjektů. Konkrétní podobu publikace určuje mnoho faktorů, asi nejvýraznějšími z nich jsou materiální možnosti a technologie. Je to však právě umělecká originalita a jedinečný tvůrčí přístup, který dokáže i v daných podmínkách nacházet nové a nečekané možnosti, vytvořit umělecké dílo svobodně, případná omezení v něm reflektovat nebo je dokonce využít.

- Historický kontext

Chápání autorství a přístup k němu prochází neustálým vývojem a do jisté míry odráží souvislou politickou, kulturní a společenskou situaci. Michel Foucault v roce 1969 přednesl přednášku *Co je to autor*¹⁴, kterou zveřejnila Francouzská filozofická společnost, v níž reaguje (na již zmíněnou) autorovu smrt a ptá se na prázdné místo, které tím v komunikaci s textem vzniká. Práce s analýzou autora jako konkrétní osobnosti nevyhovuje jemu ani jiným, kteří vnímají umělecké dílo v nadčasovém rámci, do něž subjektivní přítomnost tvůrce jaksi „nepatří“. Autora vnímá jako jen jednu z možných specifikací subjektu, ptá se, zda je vlastně nutná a co záleží na tom, kdo píše. Možnosti, které nabízí práce s abstrahovaným textem, jsou podnětné a v mnoha ohledech skvěle funkční. Hledisko tvůrce, jeho vědomí, zkušenosti, záměr i schopnosti jsou však vždy tím, co dílo primárně utváří, ačkoli není autorova identita známa nebo o ní existují pochybnosti, je to jeho přímý zásah, který dal vzniknout konceptu či předmětu, který je možné vnímat.

---

¹⁴ FOUCAULT, Michel, 1994. *Diskurs: Autor ; Genealogie : tři studie*. Přeložil Petr HORÁK. Praha: Svoboda. *Filozofie a současnost* (Svoboda). ISBN 80-205-0406-0.

Doklady o důležitosti a význam konceptu autorství pro společnost i samotné autory lze sledovat již ve starověku, původ některých náboženských i filozofických textů dokonce stále ovlivňuje náhled na svět odborníků, celých oborů vědy i kultur. I v období antiky můžeme odvodit z dochovaných textů zájem o tuto problematiku, mnoho z nich má relativně jasný a doložený původ, ačkoli diskuze o nutnosti signovat dílo probíhala již v té době.

Na příkladech různých přístupů Aristotela, Sokrata či Platona podrobně ilustruje situaci publikace *Authors and Authorities in Ancient Philosophy*, v tomto ohledu zmiňuje mimo jiné Platónův termín *auctoritas*, vztahující se jak autorství jako tvorbě obsahu, tak i k autoritě, která by měla být zdrojem vědomostí, filozofického vhledu a pravdy.¹⁵ Podobně nahlížím a zohledňuji ve své práci spojité významy těchto termínů a vycházím z jejich souvislosti i ve svém přístupu k fenoménu selfpublishingu.

V celé historii je možné se setkat s užitím pseudonymů i díly, které byly pravděpodobně podepsány někým jiným či podvrženy. Zřejmě v reakci na vědecký i technologický vývoj se stále proměňují přístupy i pohled odborníků na autenticitu původu textů i možnosti jejího ověření. Jsou však stále případy, kdy není prostě dostatek informací k ověření, celé kultury zmizely, aniž by se po nich dochovaly jakékoli písemné záznamy. Lze se ale setkat i s mylnou či úmyslně lživou atribucí děl, stále jsou odhalovány i vytvářeny další pseudoepigrafy či apokryfy.

Takové počínání má různé důvody, mimo finanční motivaci se objevují v průběhu celé historie snahy se tímto způsobem vyhnout předsudkům, omezením a represím. Autoři se snažili jejich vlivu vzdorovat různými způsoby. Například cenzurní praktiky totalitních režimů si vyžadovaly ochranu svobody pomocí pseudonymů, pokrývačských praktik i mystifikačních konstruktů, jak popisuje mj. Lenka Pořízková¹⁶. I na takovouto práci s fikcí lze nazírat jako na určitý koncept, který umožňuje autorovi intermediální přesah a práci s intertextualitou.

Autoritářské mocenské subjekty netolerují svobodnou a autonomní tvůrčí činnost, publikovat své vlastní dílo nebylo však ani za jiného politického zřízení snadné, taková možnost vždy závisela na kontaktech a materiálních podmínkách daného autora, situace se postupně proměňovala v závislosti na technologickém a kulturním vývoji až k dnešní podobě. Do vynálezu knihtisku podléhala tvorba knih zcela správě církví a panovníků, i pak byli autoři a tiskaři přísně sledováni.

---

¹⁵ BRYAN, Jenny, Robert WARDY a James WARREN, ed., 2018. *Authors and Authorities in Ancient Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9781316510049.

¹⁶ POŘÍZKOVÁ, Lenka, 2014. *Přátelský podvod: mystifikace (nejen) v české literatuře 20. století*. Praha: Academia. Literární řada. ISBN 978-80-200-2398-8., (s. 78)

S tvrdými rozsudky a perzekucí spisovatelů, umělců i nakladatelů se setkáváme i dále v dějinách¹⁷. Většinu známé historie plnili text, jeho autor i vydavatel výhradně takovou funkcí, kterou schválila nebo přímo určila náboženská či úřední instituce. Pokud nepočítáme archeologické nálezy řemeslných výrobků, víme toho o svobodné autorské činnosti v období od konce antiky po vynález knihtisku velmi málo. Dochovaly se určité fragmenty „zlidovělé“ moudrosti, mytologie a tvorby, drtivá většina děl z tohoto dlouhého období však přímo podléhá a slouží církvi či panovníkům. Nedůležitost autora je možné sledovat už jen v prosté skutečnosti, že většinou nebyl pod dílem ani podepsán, dobové řemeslné zpracování knih mělo paradoxně velkou úroveň a byl na ně kladen velký důraz, kniha se mnohdy stávala až klenotem či kultickým objektem, k němuž měli přístup jen „zasvěcení“.

S technologickým rozvojem se autorská sféra postupně stává přístupnější a svobodnější, s ní i celé literární a umělecké pole, stále častěji se objevují autoři, kteří překonávají dobové či lokální represe, normy, knižní médium i specializaci. Autorsky výrazné osobnosti, jejichž činnost přesahovala běžný rámec, se projevovaly různě, typologii naznačím na několika příkladech, vzhledem k rozmanitosti a rozsahu se jí ale nesnažím nijak definitivně ukotvit. V historii lze sledovat mnoho způsobů literární či knižní tvorby, která by se dala chápat jako bytostně autorská, u níž dochází k přímé manifestaci tvůrčího působení či procesu vzniku díla, jíž je možné sledovat nejzřetelněji v některých bibliofilích, konceptuální knižní tvorbě, v experimentální literatuře včetně té digitální, v mystifikačních dílech pohrávajících si s autorskou identitou a u mnoha dalších specifických typů produkce.

Na konkrétních příkladech se pokusím ilustrovat působení, možnosti a vliv takového autorského gesta. U nás se objevuje Josef Váchal (1864 – 1969), pracující snad se všemi v té době dostupnými médii, který zanechal neobvyklý a svérázný odkaz v české kultuře a jehož v této souvislosti snad ani nelze nezmínit. Výrazné výtvarné přístupy jednotlivých autorů lze sledovat v ilustracích i celkovém řemeslném zpracování publikací. Každý z nich vnáší do díla svůj osobitý přístup i vliv tendencí, trendů a stylů, kterými je sám inspirován.

V moderním období výrazně působily i v této oblasti osobnosti umělecké scény, jako je František Kupka (1871 – 1957), který je jedním ze zakladatelů moderního abstraktního malířství. Vliv symbolismu a secese je možné vidět v dílech grafika, sochaře a architekta Františka Bílka (1872 – 1941), malířky a grafičky Zdenky Braunerové (1858 – 1934) či grafika, typografa malíře a ilustrátora Vojtěcha Preissiga (1873 – 1944). Jejich tvůrčí zásahy a ilustrace byly často samostatnými uměleckými díly a svou propracovaností podtrhovaly většinou důmyslné a precizní výtvarné i řemeslné zpracování titulů, na nichž se podíleli. V duchu kubismu,

---

¹⁷ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.

avantgardy i technologického pokroku pak řemeslné i výtvarné pojetí knihy zjednodušují osobnosti, jako jsou Josef Čapek (1887 – 1945) či Karel Teige (1900 – 1951).

Po druhé světové válce dochází celosvětově k určitému uvolnění politických, společenských i kulturních vztahů, tento vliv lze pozorovat ve všech oblastech lidského života i v odborné a vědecké sféře. Stejně je tomu v umění, které k této situaci dlouhodobě směřovalo a jistými způsoby ji i iniciovalo a „předcházelo“ jí tak, jak je pro něj typické. Hranice jednotlivých médií se rozpouštěly a prostupovaly, osobitou autorskou i konceptuální knihu stvořilo již mnoho umělců a každý z nich se se svépomocnou publikací vlastního díla v nějaké podobě během tvůrčího působení pravděpodobně setkal, i v současnosti s tímto mnozí autoři pracují, k čemuž se podrobněji vrátím.

Knihu jako umělecké médium používá od padesátých let i v souvislosti s celkovým rozvojem a šířením konceptuálních tendencí stále více osobností, v USA to byli například Sol Levitt nebo ve spojení s fotografií Edward Ruscha (Twentysix gasoline stations, 1963). U nás jsou to pak třeba Milan Knížák spojený s hnutím Fluxus, jehož kniha vznikla za použití materiálů, jako je beton, sklo, dřevo i akryl nebo Jiří Valoch, který pro autorskou knihu vytvořil dokonce vlastní kategorizaci.

Specifickou kategorií, která se dá nahlížet také jako určitá vlastnost týkající se přímo svébytné a svépomocné publikace, je taková literární produkce, v níž je manifestovaný autorský záměr a mediální či konceptuální „přesah“ patrný i v konkrétním společenském či kulturním vlivu. Taková tvorba spojuje celé subkultury, reprezentuje podstatu a autenticitu různých hnutí, podporuje šíření trendů či kultů, ale také spojuje celé komunity, a to někdy i v prostředí vůči nim ne příliš přátelském.

Důvod, proč oblast zmiňuji v souvislosti s uměleckou publikací je ten, že samotná existence takového počínání umožňuje zveřejnit svou práci i autorům, kteří jsou mimo hlavní kulturní proud a často přímo utváří prostor pro komunikaci a výrazně ovlivňuje společenské prostředí. Patří sem periodické a neperiodické publikace, vytvářené často svépomocí uměleckých, společenských i zájmových skupin. U nás jsou typické samizdatové edice (Petlice) a časopisy (Vokno).

Intenzivní práci a široký záběr odborné, spisovatelské i nakladatelské činnosti se věnovala i exilová nakladatelství, nejvýraznější je činnost 68' publishers v Torontu, kde manželé Zdena Salivarová a Josef Škvorecký vydávali v domácích a minimálních podmínkách vlastní texty i práce těch, které nemohly aktuálně vycházet ve vlasti. Umělecká vynalézavost se projevuje v mnoha D.I.Y. tendencích, s dostupností technologie vzniká v přímé úměře množství uměleckých časopisů, zinů a fanzinů. Výtvarný spolek Mánes vydával periodikum Volné směry (1896 – 1949), Topičův salon měl svůj sborník, různé netradiční publikace vznikají kolem avantgardních (Odeon) i surrealistických umělců (Analogon).

Skvělou řemeslnou a uměleckou práci lze najít v nejrůznějších edicích, vyšlo nepřeborné množství publikací, které je možné pokládat za vynikající a autorské zpracování jiného, než vlastního literárního díla. Výtvarníci si běžně vydávají nápadité katalogy či monografie, svou historii u nás má i bibliofilská činnost. Tyto rozsáhlé oblasti knižního umění ponechám poněkud stranou, ačkoli jejich vliv na daný diskurz je silný a evidentní, je pro mne nemožné je zde důkladně zmapovat, vracet se budu však k některým publikacím vizuálních umělců. Primárně se zde nezaměřuji ani na oblast fikce a mystifikace v literatuře, přesto vnímám její konceptuální aspekty jako klíčové pro reflexi a analýzu širokého mediálního i společenského působení některých autorů, kteří překonávají knižní médium užitím virtuálních konstruktů, někdy i za pomoci technologie.

Je možné zařadit sem i pokusy s počítačem generovanou a upravovanou literaturou, probíhající někdy od šedesátých let i v českém prostředí,¹⁸ interaktivní texty jako jsou online romány na pokračování. Také sem patří technologicky celkem obyčejné knihy, jejichž obsah nebo autor je částečně či plně smyšlený, někdy provázaný s realitou tak, že není možné od sebe fikci, mystifikaci a skutečnost přesně oddělit. Tendence vlastní konceptuálnímu umění staví do role „multimediálních“ umělců autory, jako je Orson Welles se svým sci-fi rozhlasovým vysíláním, mystifikací opředěného Carlose Castanedu nebo ty, kteří stojí za odhalenými, ale i dodnes jasně neurčenými podvrhy a mystifikacemi v historii umění.

Z naznačených oblastí není možné extrahovat definitivní typologii knihy, jako autorského uměleckého díla, z mého pohledu nemají jednotlivé kategorie jasné hranice a nesnažím se jí zde definovat ani srovnávat s jinými již existujícími. Ke zmíněnému se budu dále vracet, protože témata se vzájemně prolínají a vše, co ovlivňuje možnosti autorské tvorby, působí i na celý proces vedoucí k její případné publikaci. Každá z vyjmenovaných osobností by se mohla stát samostatným tématem práce, nezmiňuji je pro snahu o historickou analýzu fenoménu umělecké či krásné knihy, ilustruji jejich letmou zmínkou výhradně skutečnost, že pole autorské umělecké knižní práce je široké i v oblasti mnou blíže specifikovaného zájmu a má různé aspekty. Pro mne ze zmíněného vyplývá, že pro svůj záměr vnímám jako relevantní takovou uměleckou činnost, které podléhají všechny tyto tekuté kategorie a spojuje ji jednotný autorský záměr manifestující se zároveň skrze více médií, sleduji tvůrčí zásah přesahující dílo primární, například poezii, román, obraz, film, performance nebo instalaci a zároveň stále komunikující s knižním médiem či literaturou. Tento další rozměr se většinou projevuje změnou či rozšířením média a technologie, může být ale také čistě konceptuální.

---

¹⁸ PIORECKÝ, Karel: „Česká počítačově generovaná literatura a otázka autorství literárního textu.“ *World Literature Studies* 9, 2017, č. 3, s. 66–78.

- Současnost

Mnoho vizuálních umělců pracuje s knihou, když vydávají katalogy či monografie svých prací, někteří si je sami zpracovávají a hledají netradiční formy publikace. V uměleckém provozu i akademické sféře se stále častěji setkáváme s intermediální tvorbou, která knihu zahrnuje a pracuje s ní, obor specializující se na knihu, knižní design a papír má svou historii. I v dalších humanitně zaměřených oborech a studiích se objevují stále nové přístupy zaměřené na knihu, literaturu, umění a kulturu, často jsou interdisciplinární a kombinují různé odborné oblasti. Utváří se celá oblast digitální tvorby a literatury, jež je s původním knižním médiem stále spojená, vychází z něj a často se v něj zase přetváří. Je sporné, zda je tvorbu umělé inteligence a neuronových sítí možné pokládat za autorské umělecké dílo, samotný projekt však jistě tvůrčí autorskou činností je, a to v mnoha rovinách. Vznikají celá díla psaná umělou inteligencí, umělci a vědci využívají neuronové sítě pro psaní básní jako například Jiří Materna, který u nás tvoří Poezii umělého světa¹⁹, vznikají texty, u nichž již nelze s jistotou poznat, zda je jejich „přímým“ autorem člověk či stroj. Pozice autora je technologií vystavována dalším výzvám a objevují se projekty, v nichž je umožněno tvořit text samotným čtenářům v aktuálním čase jako Slovensko píše román²⁰ nebo Blogový román Michala Viewegha.²¹ Tvůrčího procesu vzniku uměleckého díla je stále snazší se zúčastnit, stává se dokonce téměř nutností publikovat svou práci na určité úrovni, kterou určují různé odborné i společenské faktory. Veřejná prezentace je žádoucí z obchodního, profesionálního i osobního hlediska, přímo ovlivňuje hodnocení i možnosti čtení obsahu, působí na postavení produktů, značek i konkrétních osobností.

Pro umělce (ale i vědce) je snaha o kvalitní prezentaci svého díla v elektronické i tištěné podobě většinou nevyhnutelná, v rámci studia absolvují mnoho souvisele zaměřených předmětů a kurzů. K určité formě propagace práce i sama sebe jsme dnes v souvislosti se sociálními médii a novými technologiemi vyzýváni úplně všichni. Nakolik je taková činnost provázaná s jasným tvůrčím záměrem a jaké klade vlastně na autorství nároky, je otázka, která se objevuje také v poli současného umění, to je stále více interaktivní i performativní, tvůrčí pole se rozšiřuje do virtuálních, fikčních či mystifikačních sfér, pracuje s nahodilostí. Jaké jsou hranice autorství u realistické olejomalby, která reprodukuje cizí fotografii, nebo tvorby u facebookového příspěvku?

Vliv digitálních technologií na kulturu, společnost i jednotlivce přináší takových otázek mnoho a nedostatek jasných odpovědí podporuje fluidní stav současného diskurzu. Je pro mne zarážející, že přes tendenci k ochraně autorství rozvíjející se v průběhu novověku, která vyvrcholila v minulém století výrazným omezením

---

¹⁹ MATERNA, Jiří, [2016]. Poezie umělého světa. Brno: Backstage Books. ISBN 978-80-88049-62-3.

²⁰ <http://slovenskopiseroman.sk/>

²¹ <http://data.idnes.cz/BlogovyRoman/index.html>

politické i náboženské cenzury a legislativní podporou svobody slova a tisku, je v současnosti možné setkat se se silným hlasem, který „institut“ autora zpochybňuje, oslabuje a vidí jej dokonce jako nebezpečný a elitářský. Netýká se to pouze stále existujících totalitních režimů a jejich ideologie, s takovými názory je možné se setkat i v současném teoretickém diskurzu umění a kultury. Tyto politické a filozofické souvislosti budu podrobněji analyzovat v příslušných kapitolách, zde tento fenomén zmiňuji hlavně pro to, abych ukázala, jakým způsobem ovlivňuje obecný přístup k něčí činnosti jako autorské tvorbě uměleckého díla.

Mohlo by se zdát, že umělci bojují proti represím a cenzuře i za svobodu tvorby a slova pro jakési „vyšší“ cíle, pro samotnou podstatu umění a její „čest“, důvody snah o uvolnění publikačního procesu a o právní zastání oproti útlaku jsou však také úplně pragmatické a „světské“. Možnost žít se svobodně řemeslnou nebo uměleckou činností s přímým právem na své autorství nevyplývá přímo ze schopností tvůrce, ani z jeho zájmu či síly a podstaty jeho záměru. Je dosažitelná v závislosti na aktuálním dění ve společnosti a procesech odehrávajících se v kulturním průmyslu i politických strukturách, úzce provázaná s osobní situací, vztahy, prostředím i polem, v němž dílo vzniká. Rámec schopností potřebných k tomu, aby bylo možné se „prosadit“, se tím divoce a fluidně rozšiřuje a řemeslné dovednosti bývají nahrazovány technologií nebo přímo dekonstruovány. To se děje buď nevědomě a z nepochopení nástrojů a podstaty tvůrčího procesu nebo vědomě s jasným záměrem.

V průběhu celého minulého století se ve výtvarném umění stále častěji objevují výrazné tendence i celá hnutí zpochybňující nebo přímo popírající tradiční pojetí uměleckého díla i jeho hodnoty. Konceptuální umění komunikuje se světem postmoderní uměnovědy i filozofie a mediální studia pomáhají rozpouštět hranice mezi hlavním proudem a alternativní kulturou. Francouzský malíř a průkopník nových směrů Jean Philippe Arthur Dubuffet přišel s konceptem „art brut“ již v padesátých letech, sledoval v něm právě tvorbu neškolených autorů, často s duševními problémy. Dnes je silným trendem „glitch“, který přímo vychází z chybovosti technologie a zainteresovaní umělci dosahují kýžených výsledků například zásahy přímo do digitálního kódu mediálního obsahu. Jeho vznik souvisí s experimentální elektronickou hudební scénou devadesátých let a žánry, jako je noise, který též používá technologickou nedokonalost, chybu i náhodu a nerespektuje většinou rytmus ani harmonii. Tyto tendence lze sledovat již v šedesátých letech například v tvorbě Johna Cage. V současném fluidním diskurzu se objevují díla a projekty, které nepodléhají estetickým kritériím, mnohdy se vymykají i těm etickým, jejich hodnocení je ponecháno na individuální interpretaci každého, kdo se jimi zabývá. Vznikají stále nové iniciativy a hnutí za svobodu uměleckého projevu i trhu, od roku 1993 probíhá například rozsáhlá mezinárodní výstava Outsider art fair sdružující všechny umělce působící mimo oficiální struktury.

Všechny tyto určitým způsobem subverzivní tendence kladou jistě vhodné otázky po podstatě umění i jeho kritériích, zároveň zpřístupňují kulturní a mediální prostor širší společnosti, pomáhají jej činit interaktivním. Navzdory těmto svým přínosům také ale působí zmatky, trochu „rozměňují“ význam řemesla a ve své „protiakci“ někdy samy posilují hranici mezi oficiálním a neoficiálním nebo jakýmkoli jiným „naším“ a „jejich“. Nejasné kritice a zpochybnění je vystaveno vše včetně autorství a umění samotného, které jsou tak paradoxně vůči své otevřenosti a větší přístupnosti zároveň oslabovány a znejasňovány, což jen podporuje vznik a další bujení netransparentních struktur podobných těm, které dlouhodobě „hýbou“ kulturním průmyslem. Toto oslabování pozice autora totiž není ničím novým, jak se zde snažím říct, je manipulativně zneužíváno nejrůznějšími institucemi a subjekty, které chtějí samy dále nakládat s dílem a používat jeho odkaz. Zda chtějí to stejné i ti, kteří proti autorství aktuálně vystupují, je těžké odhadnout, jejich snahy však vychází těmto tendencím vstříc. Vliv nových technologií, jako jsou umělá inteligence nebo brain-computer interface na koncept autorství, způsoby jeho projevu i individuální autonomii, je též nezanedbatelný a vyvstávají závažné otázky v oblasti práva i etiky, k čemuž se ještě vrátím.

Považuji nejen v tomto ohledu za nevhodné, že je kritika autorství často postavena na elitářství a výlučnosti této pozice. Když opominu to, že umělci běžně příliš materiální hojnosti nepožívají, původ díla je ontologicky daný a společenské uznání této danosti přímo žádnou nadřazenost neimplikuje, jsou to až společenské, kulturní i tržní mechanismy, které utváří umělecké pole s jeho aktuálně fluidními zákonitostmi. O tom, kdo bude jak publikovat a prodávat své práce rozhodují více než autoři konkrétní instituce, kurátoři, manažeři, sběratelé či nakladatelé, jim by měla patřit pozornost těch, kterým nepřipadá „výběr“ spravedlivý. Vše v současnosti prochází velkou, intenzivní, dlouhotrvající a fluidní změnou i struktury kulturního a uměleckého pole jsou vystavovány tlaku nových médií, trendů, myšlenkových proudů i politických tendencí. Je jistě v pořádku podrobovat systém neustálé revizi a udržovat jej flexibilní, hledat nové cesty. Svoboda autorů, jejich podpora, ochrana jejich práv a společenské přijetí jsou z mého pohledu určitým ukazatelem přítomnosti svobody v celém daném sociopolitickém prostředí, vypovídají o stavu občanské společnosti, jak ji popisuje Habermas²².

Podpora a uznání autorské činnosti může být přínosná v mnoha oblastech, zodpovědnost z ní vyplývající je často tím, co chybí v konfliktních situacích podporovaných vlivem sociálních i masových médií. Například studie Social media influence, trust, and conflict: An interview based study of leadership perceptions²³

---

²² HABERMAS, Jürgen, 2000. Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti. Praha: Filosofia. Morální a politická filosofie. ISBN 80-7007-134-6.

²³ JOHNSON, Nathan, Benjamin TURNBULL a Martin REISSLEIN, 2022. Social media influence, trust, and conflict: An interview based study of leadership perceptions. Technology in Society. (68). ISSN 0160-791X.

zveřejněná v časopise *Technology in society* v únoru roku 2022 naznačuje, že uživatelé těchto technologií jsou jimi v utváření svých názorů ovlivňováni přesto, že jsou si vědomi zkrácení a omezení rozsahu i obsahu svých „kanálů“ i působení algoritmů. Potvrzuje pak také to, že ačkoli primárně by sociální média měla sloužit ke spojování komunit (sociálních sítí v původním slova smyslu), hrají také zásadní roli v jejich rozdělování a posilují tyto tendence. Rozvoj možností nezávislé tvůrčí práce zase rozšiřuje spektrum uplatnění a vytváří prostor pro udržitelnější způsob života. Mnoho tvůrců s těmito principy ve své tvorbě pracuje a rozvíjí je, jiní se snaží je dekonstruovat a potírat, každý se s nimi však setká a má možnost s nimi nakládat. Z mého hlediska mají velký potenciál v řešení fluidní situace současného mediálního a kulturního prostředí, posílení autentického autorství může být přínosem pro pozici člověka v digitálním prostředí.

Na nejistoty a výzvy technologií ovlivňovaného světa reagují umělci jejich průzkumem a využívají intermediální i virtuální prostor k realizaci vlastních záměrů i jejich sdílení. Přesto, že je dnes žádoucí prezentovat svou práci online či v audiovizuálním formátu, knižní médium zůstává v různých aspektech nenahraditelné. Pojednává o tom například publikace *Knihy / Místa*²⁴ vydané ke stejnojmenné výstavě Elišky Čabalové (1955), vedoucí ateliéru knižního designu na Fakultě umění Ostravské univerzity, který je jedním z mála, kde je možné tento obor takto úzce zaměřeně studovat. Nápaditě zpracovaná kniha prezentuje starší i novější práce umělkyně i jejích studentů, fotografie jsou proloženy rozhovory se zainteresovanými osobnostmi.

Experimentální a umělecké tituly vydává také nakladatelství AVU a mnoho dalších univerzit v nějaké podobě publikuje práce svých studentů a pedagogů. Jako výrazného umělce působícího v neobvykle širokém intermediálním záběru vnímám například Petra Nikla (1960), který vydal již více než dvacet autorských knih s vlastními ilustracemi i výtvarnou úpravou, v roce 2008 získala jedna z nich cenu *Magnesia litera*²⁵. Ministerstvo kultury ČR a Památník národního písemnictví pořádá od roku 1965 soutěž *Nejkrásnější české knihy roku*, oceňovány jsou celkově autorsky a řemeslně zpracované projekty i dílčí úprava či ilustrace v několika kategoriích, ze stovek přihlášených vybírá porota desítky publikací.

Hodnocení estetických kvalit umění je komplikovaný a těžko definovatelný proces, z mého pohledu není možné srovnávat jednotlivá díla ani autory nikdy objektivně, výsledky soutěží i úsudky budou vždy subjektivní a vypoví mnohé o zkušenostech a prožívání posuzujících, jejich vlastní interpretaci. I z toho důvodu se zde nesnažím vytvořit schéma pro takové hodnocení ani nestanovuji estetické podmínky, které musí kniha splňovat, abych na ni nahlížela jako na autorské umělecké dílo. Zabývám se výhradně schopností autora médium „přesáhnout“

---

²⁴ ČABALOVÁ, Eliška, 2021. *Místa/knihy*. Ostrava: Fakulta umění, Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7599-214-7.

²⁵ NIKL, Petr, 2007. *Záhádky*. Praha: Meander. Modrý slon (Meander). ISBN 978-80-86283-57-9.

a zpracovat tvůrčí záměr tak, aby byl „živoucí“ a čitelný ve více úrovních, než nabízí primární formální pojetí díla, naplňoval určité vlastnosti intertextuality a intermediality.

- Čtení díla a čtení autora

Jak jsem již zmínila v úvodu, vnímání určité literární podstaty skutečnosti není ničím novým, od sedmdesátých let minulého století se setkáváme s rozšiřováním významu pojmu text, kterým může být i mluvené slovo či symbol. Objevují se spojení jako čtení obrazu i čtení světa, intermediální povaha literatury i textu je styčným bodem pro možnosti zkoumání společenských, kulturních i psychologických jevů, vlivu technologií, nových médií. Z určitého pohledu by se dalo říct, že veškeré vědění i umění je primárně tvořeno textem. Tuto textovost²⁶ dokáží sledovat v nějaké míře ve veškeré zaznamatelné komunikaci, vykazují ji i všechna známá umělecká díla. V lehké nadsázce mohu říct, že i obrazy, které pracují s minimální konkrétní referencí jako například Černý čtverec Kazimira Maleviče, lze obsáhnout textem, přečíst a zpětně popsat. Zda a nakolik se shoduje autorův záměr se čtením, výkladem a prezentací jeho díla, je otázka, která nemá jednoznačnou odpověď.

Přístupy jednotlivých škol a teorií minulého století tento „meziprostor“ reflektují, Stuart Hall přichází s teorií kódování a dekódování²⁷, důraz klade na snahu o koherenci komunikace, tedy právě shodu v tom, co je jejím obsahem, mluví o preferovaném čtení, které je vkládáno do díla jeho tvůrcem. Ve schopnosti autonomní interpretace nachází nejen on možnost určité rezistence proti vlivu nástrojů kulturního průmyslu i propagandy, které bývají manipulativně a ideologicky zneužívány. Pozice autora je v celém procesu tvorby i vnímání uměleckého díla relativní a mnohdy tekutá, již jsem psala o výrazné tendenci nazírat na dílo bez reflexe jeho osobnosti. Není však právě autorovo individuální vědomí tím, co určuje primární formu textu, znaku i kódu a bez analýzy jeho nitra by vůbec nebylo možné zúčastnit se tvůrčího aktu v kterémkoli momentu? V tomto ohledu je třeba, aby autor určitým způsobem četl sám sebe, aby četl souvislá díla, teprve pak může být čteno jeho dílo, v jehož rámci je primární autorovo sebevyjádření nesmazatelně vepsáno.

Umění příliš nepracuje s výrazy, znaky a symboly majícími konkrétní materiální referenci, pokud se odchýlí od realistického a dokumentaristického přístupu, užívá takové, jejichž referenční hodnota je abstraktní, odvozená, fiktivní či dokonce prázdná. V této sféře není tak snadné se orientovat, je možné použít různé analytické přístupy a metody interpretace, způsoby kódování a dekódování

---

²⁶ HANKS, W. F., 1989. Text and Textuality. Annual Review of Anthropology. 95-127. Dostupné z: doi:10.1146/annurev.an.18.100189.000523

²⁷ Hall, Stuart, 1980. Coding and Encoding in the Television Discourse. In Hall et al. (eds.) Culture, Media, Language, pp. 197–208. Hutchinson, London.

i nástroje pro utváření určitých preferencí, jejichž působení nelze vždy rozeznat, dokonce nemusí být ani užívány vědomě. Pokud zůstane u prostého popisu, je určitá šance, že bude koherentní, pro hlubší porozumění dílu však je třeba použít i narativní výklad, jehož konkrétní aspekty budou utvářet vnější vlivy, zkušenosti, znalosti i osobnost čtenáře. Je to schopnost práce se symbolem, metaforou, intertextualitou či intermedialitou, která rozhoduje o šíři interpretačního, komunikačního i tvůrčího rámce, který je ve známé historii spíše úmyslně omezován. Takové tendence jsou pochopitelné v rámci zpravodajských komunikátů, v oblasti duchovní literatury, poezie i současného umění působí spíše jako komplikace, vytváří nedorozumění a iluze a často nefunkční dogma. Vnímám tento princip jako základ pro manipulaci a diktaturu, jeho pochopení a práci s ním jako možnost obrany.

Vždy lze přesvědčeně zastávat určité subjektivní hledisko a z něj vyplývající výklad a je to naprosto v pořádku, pokud jej neprovází také přesvědčení o objektivitě a jeho jediné možné správnosti. Jsou-li „ve hře“ obsahy bez konkrétní materiální referenční hodnoty, jejich interpretace bude subjektivní a je vysoce pravděpodobné, že nebude existovat žádná jediná správná a mnozí autoři s tím také ve své tvorbě „počítají“. Čtení takové práce se stává autonomním tvůrčím procesem s potenciálem ke vzniku samostatného uměleckého díla.

Umberto Eco nachází pojmenování otevřené dílo ve stejnojmenné knize²⁸, v níž reflektuje popsané vlastnosti umění i nepřímý úměrný vztah informace a entropie v komunikačním procesu. Ukazuje například, že jazyk má určitou svou referenční a emotivní složku, upozorňuje na možnost záměny jedné za druhou. Komunikační akt je možné rozdělit z hlediska základních psychologických procesů – kognitivních, emočních a volních. Kognice se nachází v oblasti věcné reference, emoce ovlivňují vnímání smyslu a vůle utváří záměr, motivaci a rozhodování o podobě sdělení v procesu kódování i dekódování²⁹. Je možné vidět, jak proměnlivá a široká je oblast, v níž vzniká umělecké dílo i jeho čtení, kolik faktorů působí v procesu interpretace, svůj vliv má technologie, materiál, prostředí, emocionální rozpoložení, osobnost autora i čtenáře. Některá díla se stávají kulty, jiná jsou odsuzována, to vše často jen na základě předsudků a zdánlivě objektivních hodnocení jednotlivců, obvykle amplifikovaných ve strukturách konkrétních institucí kulturního průmyslu.

Je možné pozorovat tendence těchto struktur určovat správnost výkladu jednotlivých děl a definovat jejich hodnotu, přizpůsobovat je vlastním záměrům i „požadavkům“ trhu. To stejné se děje i se samotnými autory a umělci, kteří se

---

²⁸ ECO, Umberto, 2015. Otevřené dílo: forma a neurčenost v současných poetikách. Přeložil Zora OBSTOVÁ. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-1158-3.

²⁹ JANOUŠEK, Jaromír. Psychologické základy verbální komunikace: projevy psychických funkcí ve verbální komunikaci, významová dynamika a struktura komunikačního aktu, komunikace písemná, ženská, mužská, virtuální, vnitřní kooperace a vnitřní řeč ve verbální komunikaci. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4295-3., s. 148

svým způsobem stávají součástí vlastní tvorby, reprezentují její odkaz. Obraz jejich osobností, jež spoluutváří další tvůrci, odborníci i veřejnost, je sám o sobě určitým druhem uměleckého díla. Je pak možné číst také přímo autory, hledat intertextuální souvislosti v jejich charakteristikách a vztazích a pracovat s nimi, což teorie umění běžně dělá, pouze není vždy zřejmé, že vědomě nakládá se zkreslením, které vzniká z výše popsaných důvodů. Pro ilustraci možných projevů a vlivů lze uvést například čtení Franze Kafky i jeho díla, jehož dnešní podobu silně ovlivnilo čtení jeho kolegy a přítele Maxe Broda a dodnes se objevují nové přístupy ke Kafkovu dílu i jeho interpretaci³⁰.

Význam osobnosti, zmínkou o níž uzavřu část věnující se knize jako autorskému uměleckému dílu, je pro mne i tuto práci v mnohém zásadní a plynule uvádí část navazující. Carl Gustav Jung, který silně ovlivnil dnešní pojetí samotného pojmu osobnost, o ní řekl: „Osobnost jako úplné uskutečnění celosti naší bytosti je nedosažitelným ideálem. Nedosažitelnost však nikdy není argumentem proti ideálu, neboť ideály jsou jen ukazatelé cesty a nikdy nejsou cílem.“³¹ Z mého pohledu je možné tvrzení vztáhnout i k dosažitelnosti ideální či definitivní interpretace symbolu, textu i díla a jeho významu. Sám Jung se věnoval výkladu dobové i starověké filozofie, souvisejících narativů, obrazů i symbolů, s nimiž pracoval i ve své terapeutické činnosti, rozvíjel vlastní analytické postupy, popisoval je a sdílel jejich schémata, proces i výstupy.

Pozoruhodnou autorskou publikací, která spatřila světlo světa teprve nedávno, ačkoli vznikala jako aktuální deník tohoto psychologa, je Červená kniha³², která je skvělým příkladem pojetí knihy jako uměleckého díla i selfpublishingu až na skutečnost, že záměrem autora nebylo její publikování a měla zůstat jeho soukromým vlastnictvím. Je psána kaligrafickým perem, obrazy jsou malovány akvarelem, věnuje se jeho vlastním interpretacím duchovních i vnitřních obsahů. Faksimile rukopisu jsou doplněny komentářem a překladem textu. Je pro mne zajímavé, kolik tvůrčích a mediálních vrstev se zde setkává – je možné nazírat na symbolické malby jako na umělecká díla, také tak můžeme vnímat samotný text. Ten má hodnotu jako literární dílo, ale je také určitou autorskou psychologickou teorií i filozofií. Je možné sledovat v něm prvky duchovní nauky i mytologie, kterou je opředen samotný autor. Ten se zde dokonce projevuje skoro čtyřicet let po své smrti, když se dlouho utajovaný spis této v mnohém kultovní osobnosti objevil. Autorství Jungova étosu jistě náleží i mnoha jeho kolegům, následovníkům i oponentům nejen jemu samotnému. Jeho jasný záměr, jeho praxe i smysl, který v ní bylo a stále je možné naléznout, jsou tím, co vytvořilo základ pro komunikaci s jeho odkazem.

---

³⁰ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK, 2015. V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2491-6., s. 837

³¹ JUNG, Carl Gustav, [2001]. Duše moderního člověka. Vyd. 2. Brno: Atlantis. ISBN 80-7108-213-9.

³² JUNG, Carl Gustav, 2010. Červená kniha: Liber Novus. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-767-1.

3. Možnosti Selfpublishingu

Na proces publikace bylo v minulosti nahlíženo primárně v kulturním diskurzu prostřednictvím zkoumání mechanismů trhu, marketingu, uměleckého pole a společnosti či technologie. V následující kapitole se nesnažím analyzovat podrobné informace o projevech selfpublishingu ani vykreslit složitou entropii jeho působení v současném tekutém diskurzu. Zaměřuji pozornost na vnitřní vlivy, takové, které přímo dané jevy utváří a hledám jejich souvislosti, analyzuji takové jejich aspekty, kterým vnímám jako nějakým způsobem typické pro danou problematiku. V předchozí části práce jsem se věnovala převážně knize jako autorskému uměleckému dílu, což nelze od fenoménu selfpublishingu úplně oddělit, tyto oblasti se vzájemně prostupují. Dále se podrobněji zaměřím na situace, v nichž hraje v nějakém kontextu způsob a forma zveřejnění významnější roli než autorský tvůrčí záměr a materiální podoba publikace.

Pohybuji se v oblasti psychologických aspektů práce s osobností a introspekce, v nichž má proces sebeodhalování svůj význam. Psychologie vidí jeho reciproční efekt, tedy schopnost generovat podobné tendence u příjemce, jeho smysl a emoční náboj pak vidí v sebeodhalování sobě samému³³. Pokud Carl Gustav Jung skutečně nepočítal se zveřejněním Červené knihy, byl to pravděpodobně také smysl této jeho práce. Klíčovou roli sehrály komunikace a sebevyjádření i interpretace nejen v jeho díle. Vezmu-li v úvahu vše, co jsem již nadnesla, i množství výzkumů a odborné práce i samostatných oborů zabývajících se komunikací, vnímám snahu pracovat s možnostmi selfpublishingu a jejich reflexi, jako snahu zviditelnit tento proces ve všech situacích, v nichž je možné se vyjádřit, prezentovat nebo reprezentovat nějakou ideu. Při bližší pozornosti je totiž možné jej nejen zlepšovat, ale také s ním vědomě zacházet, což může být v současném mediálním prostředí velmi užitečné.

Dalším výrazným aspektem selfpublishingu je možnost obejít oficiální či jakékoli nevyhovující struktury, které brání publikaci, dokonce lze s jeho využitím omezit materiální náklady. Těchto principů využívá umění, alternativní kultura, která z různých důvodů nevyhovuje „hlavnímu proudu“, i politicky aktivní subjekty šířící tímto způsobem své ideály i ideologii. Je možné sem zařadit samizdat, publikace některých subkultur a komunit, specifické umělecké magazíny, D. I. Y. časopisy, ziny, fanziny, ale i propagandistické letáky, brožury či transparenty, často také vyráběné doma „na koleni“. Z určitého hlediska lze také zahrnout minimálně některé formy streetartu, který kombinuje jednoduchý text s grafikou a sdělení svého autora šíří „pirátsky“ a většinou ilegálně ve veřejném prostoru a je prezentován pomocí výhradně originálně tvořených samolepek, maleb, symbolů i

---

³³ JANOUŠEK, Jaromír. Psychologické základy verbální komunikace: projevy psychických funkcí ve verbální komunikaci, významová dynamika a struktura komunikačního aktu, komunikace písemná, ženská, mužská, virtuální, vnitřní kooperace a vnitřní řeč ve verbální komunikaci. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4295-3. s. 149

nápisů, často stříkaných barvou ve spreji přímo na stěny, a dalších intervencí. Bohaté možnosti takového veřejného sebevyjádření je možné ilustrovat příkladem dnes již mezinárodně populárního umělce Banksyho, který nechával svá díla v ulicích jako symbolické vzkazy a svou skutečnou identitu skrýval. V takovém pojetí se selfpublishing stává prostorem, v němž se potkává umění a politika, alternativní a masová kultura i jiné zdánlivě protichůdné kategorie a koncepty. I v rámci toho pak slouží často ke kritice, vymezení se vůči určitým tendencím či trendům, jejich propagaci, vnáší do uměleckého diskurzu aktivismus a rozvíjí tento vztah.

Postupně se rozšiřující technologické možnosti publikace vlastních textů jsou jedním z nejvýraznějších vlivů přímo proměňujících literární pole i komunikační okruh knihy a to jak ten původní Darntonův³⁴, tak i ten revidovaný od Adamse a Barkera³⁵. Tvorba, výroba i distribuce knihy, tedy role autora, nakladatele i knihkupce, může být pomocí technologie zastoupena jediným člověkem. Působení digitalizace na skladbu literárního i knižního prostředí z hlediska tradičních diferenciacních os je jednou z neznámých, kterou se snaží zmapovat například publikace Literární a knižní kultura v digitálním věku 2015³⁶, vydaná z podnětu konference věnované digitální literatuře, jež se konala v daném roce. Nejen tyto studie upozorňují na participativní, interaktivní, performativní i virtuální povahu současného mediálního a kulturního prostředí, která rozšiřuje tvůrčí, autorské i publikační možnosti a zároveň je zpřístupňuje a proměňuje.

- Historie

Přístup autoritářského režimu k volné a institucionálně nekontrolované publikaci můžeme sledovat například v projevu ministra informací a osvěty Václava Kopeckého na schůzi Národního shromáždění 24. března 1949³⁷, v němž hovořil o navrhovaném zákoně o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací. Nastupující autoritativní cenzura komunistické strany znemožnila tvůrčí aktivitu i publikaci děl mimo oficiální institucionální dohled, ačkoli protimluvně proklamovala plnou svobodu a podporu umělecké i vědecké činnosti, což je pro totalitní režimy typické. Represivní a cenzurní mechanismy jsou tím, co určovalo podobu oficiální knižní produkce a distribuce. V návaznosti na zásadní význam toho, co je v diskurzu zamlčováno a potlačováno nejen v rámci získání informací o aktivní cenzuře, utváří tyto mechanismy také svůj „odlitek“,

---

³⁴ DARNTON, Robert, 1982. What is the history of books?. Daedalus. 111(3), 65 - 83. ISSN 1548-6192.

³⁵ R. ADAMS, T. BARKER, N. ed., 1993. A new model for the study of the book. A Potencie of Life: Books in Society The Clark Lectures 1986-1987. Londýn: British Library. ISBN 0712302875.

³⁶ POŘÍZKOVÁ, Lenka a Martina NAVRÁTILOVÁ, 2015. Literární a knižní kultura v digitálním věku. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty UP. ISBN 978-80-87895-49-8.

³⁷ KOPECKÝ, Václav. Knihy do rukou lidu!: Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací : Projevy a dokumenty. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949. Malá knihovna informací.

tedy kulturní i knižní produkci a distribuci alternativní. Vzniká tak množství publikací i uměleckých děl, pohybujících se mimo sociálně, nábožensky či politicky daný diskurz, ta se dostávají do různé míry ilegality či jsou přímo ničena. O perzekucích spojených s publikováním sebe sama může svědčit například i uvěznění Oscara Wilda v roce 1895 za jeho homosexuální vztah, v souvislosti s takovým odhalením bylo často destruováno i autorovo dílo, o čemž v širokém kontextu pojednává Fernando Báez ve svém obsáhlém pojednání o ničení knih³⁸. Z této i dalších podobně zaměřených studií vyplývá, že textů, které se ztratily v historii cenzury, je mnoho, snad by svým počtem i převýšily ty, které se zachovaly, a pravděpodobnost, že mizely převážně takové, které nebyly v souladu s oficiálním diskurzem, je vysoká.

Právo na svobodný projev získává legislativní podobu až v osmnáctém století (a navíc mimo Evropu), když se v prvním dodatku stává součástí ústavy Spojených států spolu se zakotvením svobody náboženské, ani tím se však nestává svobodná možnost publikace samozřejmostí, a rozhodně ne ve všech regionech světa. V tomto smyslu se první dodatek stává manifestem pro individuální odlišnost, kreativitu, a nonkonformitu s hlavním proudem³⁹. Do té doby byla autonomní kultura vymykající se tomuto proudu odkázána převážně na mluvené slovo, lidová pořekadla, pohádky, báje či mýty, a bylo-li něco ze zničených pramenů uchováno, nachází se to v informačním poli zásluhou paměti předků a jejich komunikačních schopností, vynalézavosti a pravděpodobně jen drobných útržků toho, co uniklo z cenzurního dohledu. Svoboda projevu i tisku je tím, k čemu další dějiny směřují, v druhé polovině devatenáctého století se autoři a nakladatelé u nás domáhají práva na objektivní trestní řízení, což v praxi znamená, že za své názory nemohou být perzekuováni, pokud jejich zveřejněním neporušují trestní právo.

S nástupem dvacátého století dochází k dalšímu osvobození publikačního procesu, tento rozvoj však negativně ovlivnily obě světové války a diktatura, která v některých částech světa zasáhla do běhu dějin výrazněji než v jiných. Je pro mne velmi zajímavé a těžko pochopitelné, že přesto, že svobodná možnost publikace a sebevyjádření, tedy taková, která svým působením nepřekračuje trestní zákony, je v určité míře společensky a právně zaručena necelých sto let s různými „přestávkami“, a přitom je současně zpochybňována role, pozice a důležitost autora, umělce, svobodné tvorby a jejího sdílení. Přes veškeré represe se spolu se zpřístupňováním technologií množily i tendence tvořit takovou kulturu, která se oficiálnímu diskurzu vymykala. Tyto projevy je možné zaznamenat jako to, co je označováno jako kultura alternativní, druhá či paralelní, zahrnují prezentaci určitých subkultur, stávají se undergroundem, opozicí, disentem, buřičstvím,

---

³⁸ BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-697-6.

³⁹ JAY, Stewart, 2008. *The Creation of the First Amendment Right to Free Expression: From the Eighteenth Century to the Mid-Twentieth Century*. *William Mitchell Law Review* [online]. 34(3), 773-1020 [cit. 2022-02-16]. ISSN 0270272X.

dekadencí či jsou prostě odsuzovány pro svou bizarnost, nemorálnost, kýčovitost, naivitu, neprofesionalitu, problematické komerční využití i z prostého nepochopení.

Dalo by se říct, že historie selfpublishingu souvisí do velké míry s nutností, potřebou možností a vůlí k sebevyjádření a často i se schopností vzdorovat tlaku, který působí proti svobodě tvorby. V podobném výčtu, jaký jsem nastínila v oblasti knihy jako uměleckého díla, mohu na víceméně náhodných, avšak typických příkladech ilustrovat i konkrétní formy sebezpublikace, kterými se v této práci zabývám, ačkoli hranice mezi nimi budou znova fluidní a prostupné a jejich ideál nenaplnitelný ve své dokonalosti. Protože se každé vyjádření týká primárně svého autora a jeho komunikace, základním předpokladem i formátem selfpublishingu je sdílená introspekce, tedy zveřejnění něčeho, co se alespoň z části utvářelo v nitru autora, v jeho mysli, je to zachyceno v textech či symbolech, kterými promlouvá ke svému okolí. V nevědomé podobě obsahuje takovou referenční intenci každá tvůrčí činnost a akce, vědomě užitá pak dává vzniknout dílům, jako je jmenovaná kniha Carla Gustava Junga, zhmotňují ji všechny manifesty, zповědi, sebeanalytické a introspektivní texty či autobiografie i subjektivní veřejná prohlášení.

Z potřeby aktivně se vyjádřit ke společenskému dění vychází další forma selfpublishingu, již vůbec není snadné zmapovat, a to aktivistický způsob šíření vlastních ideálů pomocí drobných publikací, merkantilních tiskovin, transparentů i prohlášení. Svě manifesty měla různá politická, náboženská i umělecká hnutí, což aplikoval ve svém díle i André Breton a psal na sebe navazující Manifesty surrealismu⁴⁰. Surrealisté také hojně vydávají rozličná revue, časopisy i sborníky poskytující prostor pro multimediální obsah, vedle esejí, povídek či poezie prezentují obrazy, kresby, grafiky i experimentální techniky a reflektují svébytným způsobem jejich vzájemné působení i vztahy s aktuálním kulturním děním. U nás je možné zmínit například revue Analogon⁴¹. V netradičních formátech vychází také nepřeberné množství dalších periodických i neperiodických tiskovin uměleckých i zájmových skupin, nejrůznější ziny a fanziny, tvořené i distribuované často svépomocí, experimentálně, jsou komunikačním kanálem celých subkultur a stávají se kultovními.

Ačkoli je možné do určité míry rozlišit v selfpublishingu rovinu aktivistickou a kultovní, jež jsem naznačila, jejich hranice je prostupná a často úplně chybí. Podobné je to s uměleckými projekty, které vznikají většinou v malém nákladu a primárně z tvůrčí potřeby jejich autora či autorů, kterým nejde tolik o propagaci konkrétních myšlenek, spíše se snaží svou tvorbu sdílet a přímo skrz publikaci

---

⁴⁰ BRETON, André, 2005. Manifesty surrealismu. Přeložil Jiří PECHAR, přeložil Dagmar STEINOVÁ. Praha: Herrmann. ISBN 80-239-5789-9.

⁴¹ Analogon: surrealismus - psychoanalýza - strukturalismus - antropologie - příčné vědy, 1969-. Praha: Paseka. ISSN 0862-7630.

komunikovat s příjemcem vlastního díla. Tato akce, jistě přítomná v každém tvůrčím procesu a samotném psaní, může být publikačním procesem posílena, a čím větší možnost ovlivnit publikační proces má autor, tím větší je prostor pro svobodné umělecké vyjádření, experiment, hledání i nacházení forem, které nejsou v aktuálním diskurzu běžné, nezávisle na názoru dalších subjektů. Autorské umělecké knize jsem se podrobněji věnovala v předchozích kapitolách, zde ji uvádím v závěru naznačené typologie proto, že výstižně ilustruje vzájemnou prostupnost jednotlivých forem publikace a často stojí v samém základu celého procesu.

Většina umělců se vždy na své prezentaci nějak podílela, s dostupností a rozvojem technologie tisku se pro ně stala nutností v případě zájmu autora o účast v oficiální a akademické kultuře. Pro ilustraci výrazných tendencí, které ovlivnily v minulém století trendy i možnosti publikace děl, je možné se zaměřit opět na činnost surrealistů, kteří hojně publikovali kromě nejrůznějších časopisů také svou vlastní tvorbu. Salvador Dalí vynalézavými způsoby propagace sebe i vlastního díla a jeho komercializace pohoršoval nejen André Bretona⁴², zároveň však inspiroval mnoho dalších tvůrců a stal se v určitém smyslu ikonickým. V historii selfpublishingu, jak ji zde nahlížím, je možné vnímat výrazný vliv osobnosti autora, který se stává až „kultem“, jako i publikace vycházející v malých nákladech a svépomocně. Tyto projevy lze sledovat v odkaze osobností, jako byl Allen Ginsberg nebo John Lennon, u nás i Václav Havel. Výrazy „bookworks“ a „artist’s publishing“, celá hnutí zaměřená na uměleckou knihu, souvislé konceptuální a intermediální umění, jako je například Fluxus, se začaly objevovat na přelomu šedesátých a sedmdesátých let⁴³.

- Současná situace

Ve své práci *Is self-publishing a salvation for authors? The case of Lithuanian printed bestseller in the digital environment* z roku 2015 fenomén zpracovává Arūnas Gudiničius⁴⁴ a z historie uvádí jiné zajímavé příklady osobností s ním spjatých jako průkopníka této oblasti Benjamina Franklina (1706 – 1799), dále zmiňuje Williama Blakea (1757 – 1827), Edgara Allana Poea (1809 – 1849), Jamese Joyce (1882 – 1941) a další. Primárně se zaměřuje na steampunkový román *Hour of the wolf*, který napsal a vydal známý litevský blogger Andrius Tapinas. Kniha vyšla poprvé v elektronické i tištěné formě v únoru 2013, za krátkou dobu se stala bestsellerem. Ještě v tom samém měsíci, v němž vyšla, podepsal autor na knižním

---

⁴² Viz 32

⁴³ White, T. (2014). The Evolution of Artists' Publishing. *Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America*, 33(2), 227–242. <https://doi.org/10.1086/678548>

⁴⁴ GUDINIČIUS, Arūnas, 2015. *Is self-publishing a salvation for authors?: The case of Lithuanian printed bestseller in the digital environment*. *Libellarium Journal for the Research of Writing Books and Cultural Heritage Institutions*. 7(8), 47. Dostupné z: [doi:10.15291/libellarium.v8i1.213](https://doi.org/10.15291/libellarium.v8i1.213)

veletrhu pořádaném Vilniuskou univerzitou, kde publikaci prezentoval, sedm set výtisků knihy, v roce 2014 byla šestou nejprodávanější knihou v žánru fikce pro dospělé hned u dvou významných knihkupců a získala mnoho ocenění. V dané době byl tento případ v Litvě ojedinělý. Autor popisuje celý publikační proces i propagaci titulu, z ekonomického i organizačního hlediska hodnotí takto komplexní proces jako příliš náročný pro jediného člověka, což ilustruje svým příkladem Tapinase, který si po náročném procesu pro publikaci dalšího díla najal literárního agenta. Svou práci pak zakončuje otázkou: Je publikování pouze pro nakladatele? („Is publishing for publishers only?“, str. 56)

Jak jsem zmínila, současnost přeje mezioborovým vztahům a potenciál sebevyjádření reflektuje i aktuální terapeutická činnost, což je možné sledovat v oblasti biblioterapie, které se věnuje například Gábina Pokorná⁴⁵, jejíž román *V hlavě* byl v roce 2021 nominován na Cenu Jiřího Ortena, a poukazuje na něj i veškeré zkoumání a využití komunikace, dialogu či narativu v psychologii, psychiatrii, forezních a všech humanitních vědách. Na selfpublishing je možné nazírat primárně jako na proces vyjádření vlastního nitra, může být svobodným sebevyjádřením, výpovědí, je zprávou, kterou o sobě podáváme světu v jeho proměnách a různých podobách. V současnosti je skutečně významným tématem, přiznání, doznání, vyznání a sdílená introspekce se akcentují ve společenském, politickém i osobním kontextu. Akcentuje se moment „coming outu“ v souvislosti se zveřejněním skutečné sexuální orientace, podněcování veřejné regrese a integrace traumat ilustrují kampaně a hnutí, jako je „mee too“. Otevřený a upřímný přístup se ukazuje být nápomocný i v jiných potížích v duševní oblasti.⁴⁶

Psychoanalýza a psychoterapie stále vychází ze snahy odhalit v komunikaci skryté duševní síly, ať je již nazývá self, true self, nevědomí či vědomí, práce s tvůrčím vyjádřením skrytých obsahů a snaha o jejich reflexi, rekonstrukci, analýzu i integraci je společná všem formám arteterapie a v této snaze se s nimi setkává i umělecká teorie a literární věda. Osobně vnímám tuto problematiku jako zvlášť důležitou pro současný rozmach sociálních médií a dalších technologií pracujících s virtuální prezentací společenských i soukromých témat v rámci internetové sítě, která vnesla mnoho nových tendencí do sféry publikace textu, obrazu i zvuku a komunikace všeobecně. Těmito proměnami se sebe prezentace stává nedílnou součástí běžného lidského sociálního, kulturního, profesionálního i osobního života, díky dostupným technologiím se z každého snadno může stát fotograf, grafik, redaktor, editor, ten, který vytváří, třídí a sdílí informace, vyjadřuje se k nim, sebe – publikuje. Přesto, že nástroje, které byly ještě po většinu minulého století

---

⁴⁵ POKORNÁ, Gábina. *V hlavě: ze zápisků mladé schizofreničky*. Praha: Práh, 2020. ISBN 978-80-7252-867-7.

⁴⁶ RÜSCH, Nicholas a Markus KÖSTERS, 2021. Honest, Open, Proud to support disclosure decisions and to decrease stigma's impact among people with mental illness: conceptual review and meta-analysis of program efficacy. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol.* 9(56), 1513-1526. Dostupné z: doi:10.1007/s00127-021-02076-y

dostupné jen odborníkům věnujícím se publikační činnosti, kulturnímu průmyslu či politické a reklamní propagandě, jsou dnes masově využívány, postavení jejich uživatelů je stále nejasné, tak jako jejich autorství, svoboda vyjádření i přístupu k informacím a zodpovědnost z ní plynoucí.

Amazon vyvíjí od roku 2004 různé typy čtecích zařízení a v poslední době ovlivnil knižní trh i literární pole svým projektem Kindle direct publishing, který umožňuje vydat vlastní publikaci snadným způsobem téměř každému. Projektů a subjektů, které se zaměřují na služby autorům a nabízí pomoc při jejich prezentaci a publikaci jejich práce, je nepřeberné množství, z tvůrčí činnosti se stává předmět obchodu, dlouhodobě je objektem zájmu manažerů, sběratelů, akcionářů a rozličných tržních spekulací. Je dnes naprosto běžné, že umělci neprezentují své dílo sami, nedomlouvají velké koncerty ani nekoncepíjí a neorganizují vlastní výstavy, galerie mají vlastní dramaturgické pracovníky a kurátory, kteří vybírají a třídí „materiál“ pro expozice, podobně fungují nakladatelé a redaktoři v prostředí knižního trhu. Publikovat a žít se tvorbou mimo oficiální kulturu a ustálené komerční prostředí je téměř nemožné, projekty, které takto vznikají, spadají převážně do alternativní sféry, přesto se ukazuje, že mohou mít silný transformativní potenciál a přinášejí nové trendy i celé umělecké směry, jako například celé undergroundové hnutí u nás, které dlouho působilo téměř v utajení a v době normalizace publikovali jeho přívrženci výhradně svépomocí.⁴⁷

Byli to pak právě oni, kdo se během Sametové revoluce dostal ke slovu a z kultury „druhé“, se následně pomyslně stala „první“. Internetová síť, která se od devadesátých let rozpíná po celém světě, pak přináší výrazné proměny celého publikačního procesu a jeho podob. V současnosti je tvorba prezentace bezplatně dostupná každému, kdo ovládá potřebnou technologii a disponuje jí, a je stále dostupnější, je možné si na serverech jako je Wordpress či Webnode zřídit blog, portfolio nebo například e-shop s pomocí nástrojů, jimž není složité porozumět. Sociální media jako Youtube, Twitter, Facebook, Instagram či Tiktok pak uživatelské prostředí ještě zjednodušují a v současnosti se v těchto sítích běžně a samozřejmě pohybuje většina „mladé“ populace, která zde prožívá značnou část svého sociálního, kulturního i profesionálního života.

Z podstaty celosvětové internetové sítě je zdánlivě samozřejmé, že v jejím rámci se může svobodně prezentovat kdokoli a kdekoli. Třicet let zkušeností s jejím užíváním však ukazuje něco trochu jiného, situací, kdy se v těchto sférách projevují cenzurní zásahy, přibývá nebo se alespoň stávají viditelnějšími. Herec a tvůrce audiovizuálních obsahů Sascha Baron Cohen, který ve své tvorbě intenzivně pracuje s principem mystifikace a přímo vytváří a hraje různé iluzivní charaktery, které jsou však prezentovány jako plně reálné a působí samostatně v jeho dokumentech i televizních show, upozornil v jednom ze svých proslavů na zásadní

---

⁴⁷ GLANC, Tomáš, ed., 2018. Samizdat past & present. Přeložil Melvyn CLARKE. Prague: Institute of Czech Literature. Czech literature studies. ISBN 978-80-246-4033-4.

rozdíl mezi svobodou slova a projevem a svobodou dosahu a sdílení. Toto tvrzení má zdánlivě jednoduchou a jednosměrnou aplikaci, je možné si snadno představit, že pomluva sdílená se známými v hospodě má jinou kvalitu i dopad, než stejná pomluva sdílená veřejně na internetu. Je to přesně ten rozdíl, který lze sledovat i ve škodlivosti zvyšování napětí v konfliktu, jež prokazatelně dokáží působit algoritmy sociálních a jiných médií v porovnání s běžným sociálním kontaktem a dosahem mluveného slova.

Fluidní situace mediálního prostředí v tomto ohledu však působí také zdánlivě velmi odlišný problém, a to že vytváří iluzi možnosti svobodného sdílení, šíření i získávání informací v rámci celé internetové sítě a stejných možností přístupu k nim. Je přitom evidentní, že cenzurní mechanismy působí úplně stejně ve virtuálním prostoru jako v tisku a dalších médiích, konečný dosah a přístupnost určují marketingové nástroje, obchodní zájmy, tržní mechanismy i lokální politická situace a osobní materiální podmínky a schopnosti recipienta i autora sdělení. Zamýšlím-li se nad komplikovanými schémata působení všech zmíněných vlivů na proces publikace a sebevyjádření, shledávám snahu třídit je a zacházet s nimi stejně jako s mluveným a tištěným slovem jako nedostatečnou a potenciálně nebezpečnou v míře, v níž se nabízí nejrůznější možnosti zneužití této zdánlivé podobnosti svobody slova a svobody sdílení.

4. Selfpublishing, sebe prezentace a sebereprezentace

V kontextu umění

Již jsem nastínila, že proces sebevyjádření vnímám v různých aspektech jako primární aktivitu, která je součástí veškeré tvůrčí činnosti i projevu osobnosti v kulturní, společenské i osobní rovině. V umělecké sféře je pozorovatelné, jak důležité je pro autora svobodné východisko pro jeho práci, jakou má hodnotu jeho styl, rukopis, interpretace a jedinečný pohled na vlastní dílo i svět, jeho společenská situace, konkrétní životní zkušenosti i teoretický či duchovní přístup, který vždy ve tvorbě nějak působí. Publikace je pak na tomto procesu založena, využívá jeho mechanismů v různě širokém kontextu a je to právě sebevyjádření, z něž se jeho působením stává umělecká, vědecká i řemeslná práce, artefakt i artikl, předmět zájmu, obchodu i směny. Na selfpublishing lze nahlížet jako na takovou formu publikace, která proces sebevyjádření a záměr nejen formuluje, zprostředkovává či kategorizuje, ale zároveň jej užívá jako nástroj k dalšímu sdílení. Je možné v tomto ohledu vnímat dva základní okruhy různící se podle toho, jak je zacházeno s identitou a charakteristikou autora i samotného díla. Ta pak působí nejen jako obsah publikace, její základní sdělení, ale i jako prostředek prezentace, jako je tomu například v situaci, kdy výtvarný umělec vytváří svépomocí katalog vlastních prací nebo básník ilustruje a vydává svou sbírku. Taková činnost by se dala nazvat sebereprezentací.

Trochu jiná situace nastává, když se autor sám stává nějakým způsobem obsahem, tématem či motivem díla, mediální forma je potom reprezentací jeho osobnosti nebo jejího aspektu, dalo by se tedy hovořit o tom, že taková práce je práce se sebereprezentací. Hranice mezi těmito formami šíření tvůrčí činnosti je opět fluidní a nejasná a toto rozlišení působí možná samoúčelně, v současném uměleckém diskurzu však hraje podstatnou roli a působení obou polarit lze najít také v minulosti, podléhající politickému i kulturnímu vývoji i krátkodobým trendům. Kultury nejrůznějších osobností můžeme sledovat v náboženstvích, vědách i umění v celé známé historii, pozice autora se však stále vyvíjí, snad by se dalo říci, že zůstává jakousi značkou, symbolem charakteru, čím dál tím více je však také tržní hodnotou, zbožím, produktem, komerčním a právním subjektem, úřední položkou.

Ke zlepšování své sebereprezentace jsou vedeni studenti uměleckých škol i všichni umělci působící v tak zvaném uměleckém provozu. Je téměř nemožné aktivně se účastnit souvislého dění a nepublikovat, nevystavovat, neprezentovat výsledky práce, sám sebe, ve virtuální i materiální a tištěné formě nesdílet svou činnost v určitém rámci. Ten je určován mediální formou, současnými trendy, odborným konsenzem i autorským záměrem. Zajímavým příkladem publikace, která je zároveň autorskou uměleckou knihou, sebereprezentací, tvorbou určité sebereprezentace a do jisté míry i selfpublishingovým projektem, s nímž jsem se nedávno setkala, je kniha profesora Sławomira Kuszcza Segregator Obecności – Codziennosc – Monochrom⁴⁸. Ve spolupráci s uměleckou univerzitou v Poznani, kde působí, vydal soubor svých fotografií s několika texty a popisy. Černobílé snímky pochází z míst, kde se pohybuje a žije, jsou vytištěny tak, aby bylo kdykoli možné je použít pro instalaci do galerie. Kromě toho, že tak možnostem zveřejňování svého díla dává autor další rozměr, vnímá pomyslně sám vydání tohoto díla jako určité rozšíření svého mediálního „záběru“.

Vzhledem k rozšiřování mediálních i technologických možností se rozrůstá i škála způsobů, jimiž umělci prezentují své dílo, nejen v populární a masové kultuře se stává objektem zájmu autorova osobnost, identita, která nemusí nutně kopírovat skutečnou podstatu osobního prožívání daného jednotlivce, častěji se přizpůsobuje zájmu trhu, producenta nebo samotného autora. Sebereprezentace byla v historii umění vnímána spíše jako okrajová záležitost, přesto se v dílech malířů běžně objevují autoportréty, audiovizuální i literární díla motivovaná osobní zkušeností a vnitřním prožíváním. V takovém případě již umělec pouze neprezentuje své autorství či tvůrčí práci, stává se sám symbolem, který reprezentuje mimojazykovou skutečnost, do publikačního procesu vstupuje na další přidané rovině, která není pro existenci díla a jeho vznik primárně nutná, propůjčuje mu však jedinečný ráz, v němž je možné sledovat určitou přidanou hodnotu.

---

⁴⁸<https://www.lm.pl/imprezy/wyklad-prof-slawomira-kuszcza-i-prezentacja-ksiazki-artystycznej>

V minulosti užívali umělci této možnosti spíše pro prohloubení kontaktu s tvorbou či rozvoj řemeslných schopností, jako je tomu například v práci s autoportrétem, v níž má výtvarník jedinečnou možnost zbavit se potřeby dalšího subjektu, modelu, předlohy oddělené od sebe sama. Taková praxe dokáže omezit materiální náklady i logistické a prostorové potřeby, zároveň umožňuje tvůrci přímo vstoupit do referenční i symbolické oblasti díla, při užití principu mystifikace pak nabízí možnost publikace i autorům, kteří podléhají omezením vnější autority, politického systému nebo jsou omezováni společenskými předsudky, sociálními, kulturními, tržními a cenzurními mechanismy. V současnosti pak můžeme sledovat konkrétní vědomé i nevědomé tendence laborovat s vlastní identitou, které dalece překračují prostou prezentaci skutečnosti a tvorby, v nichž dochází k vytváření ikonických subjektů a idealizovaných identit, které podléhají okolnostem a záměrům účastníků publikačního procesu.

Filozofické hledisko

V celé této práci se pokouším na proces selfpublishingu nahlédnout v širším kontextu, než je pohled knižního trhu a mediálního diskurzu. Motivací k takovému přístupu, je mi přesvědčení, že celý proces, v němž autor zprostředkovává svou tvorbu veřejnosti, je neoddělitelný od veškerého osobního i společenského prožívání skutečnosti, života ve všech jeho podobách. Bez individuálního vhledu a postoje není možné dílo ani vytvořit ani jej vydat, snaha subjektivní působení překonat a dosáhnout objektivitu je sama o sobě vždy snahou konkrétní osobnosti vystoupit z určitého rámce a i způsoby, jakými je toho dosahováno, se proměňují v závislosti na okolnostech, vědomostech, schopnostech a zkušenostech účastníků tvorby a publikačního procesu. Pracuji tedy vlastně s hypotézou, že sebevyjádření je nejen primárním aspektem sdílení tvůrčí, teoretické a praktické činnosti i komunikace všeobecně, ale je signifikantním momentem, který dále ovlivňuje sdělení a utváří celý vlastní diskurz.

V oblasti umění i filozofie, ale také vědy či politiky, lze pozorovat nejen kultu určitých osobností, ale silný vliv každého autora, jehož osobnost a jméno se v případě, že je jeho práce přijata nebo proslavena, stává symbolem odkazujícím k širším souvislostem jeho tvorby, případně celým diskurzem. Tento fenomén lze pozorovat například ve způsobu, jakým je pak k jednotlivým autorům odkazováno ne jako ke skutečným lidem žijícím v čase a prostoru, ale k jevům a fenoménům, které lze v souvislostech jejich teorie či praxe nahlédnout konkrétním způsobem. Je pak možné říci „to je Einstein“ a nemyslet tím, že teorie, ke které se vztahují, je přímo Einsteinova, ale nacházím v ní aspekty, které odkazují k něčemu, co se podobá jeho teorii. V uvedeném prohlášení je pak možné dokonce sledovat, že jméno autora získalo ještě další význam a v určitém smyslu se stalo substantivem neformálně užívaným pro označení někoho, komu to „myslí“.

Autorita osobností ovlivňující dějiny i vývoj myšlení má svůj dobře sledovatelný význam ve vědě i umění všeobecně, což mne právě vede k zájmu o tuto

problematiku a její zkoumání. V oblasti filozofie, náboženství i spirituality figuruje pak často v samotném základu daných přístupů, škol či nauk a bývá dokonce určujícím faktorem pro možnosti interpretace daného učení. Takové tendence lze pozorovat v dogmatických přístupech různých náboženství, které jasně definují, jakým způsobem a kým mohou být texty a nauka vykládány, v celé historii je podobně zacházeno s informacemi například i autoritářskými politickými ideologickými strukturami. V souvislosti s nedokonavou podstatou ideálu jsem citovala C. G. Junga a podobné je to s ideologií. Je-li prosazována jako jediná správná a definitivní, hrozí vznik nejrůznějších iluzí a mystifikací, které jsou mocensky zneužitelné.

Problematiku i jednotlivá teoretická pojetí ideologie podrobně mapuje například studie *Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities* z roku 2009⁴⁹. V ideologii nachází kromě dobře známé a viditelné diskurzivní „superstruktury“ konstruované zájmy politických elit také „substrukturu“, kterou by měly utvářet vnitřní motivace ve společenském i individuálním měřítku. Ve svém závěru mimo jiné zmiňuje vztah mezi „self-interest“ a ideologickým přesvědčením, na něž poukazuje i provedený výzkum a doporučuje tuto oblast k dalšímu zkoumání. S osobními zájmy, jak by se dal pojem přeložit, destruktivní projevy autoritářského pojetí ideologie a vůbec zneužívání moci a autority jistě souvisejí. Nerada bych se zabývala ještě více politikou, výše zmíněné má však v tématech, která zde popisují, svůj význam.

Není v mém zájmu a ani v mých schopnostech, abych analyzovala jednotlivé teorie nebo se snažila sama ověřit či vytvořit nějaké schéma pro orientaci mezi pravým a levým politickým spektrem, osobním a celospolečenským zájmem nebo konzervativním a liberálním pojetím těchto vztahů a jejich vlivu na svobodu sebevyjádření. Pohled, jímž nahlížím na tuto práci a který by měl v ideálním případě z jejího kontextu vyplynout, jako přístup nápomocný při zkoumání nejen těchto vztahů, mi umožňuje nacházet určitou stabilní pozici i v takto fluidní problematice. Jsem přesvědčena, že je to právě co největší možné rozšíření interpretačního rámce při snaze o zachování kongruentního a pozorného „self“, co znemožňuje zneužívání pojmů bez konkrétní materiální reference například právě politickými ideologiemi a propagandou všeobecně, je to nástroj reflektované apropriace obsahu, při níž nedochází k omezení ani deformaci původního celku. Abstrakce obsahu redukována na představu, již disponuje vědomí interpretujícího, zviditelňuje nepřenositelnost subjektivního prožívání. V širokém interpretačním rámci je pak teprve při hledání vlastní kongruence možné kultivovat tvůrčí, profesionální i osobní kvality. V ideálním případě tato cesta vede k nalezení ctností, které samy o sobě brání manipulativnímu zneužívání jazyka, kultury i vědy.

---

⁴⁹ JOST, John T., Christopher M. FEDERICO a Jaime L. NAPIER, 2009. *Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities*. *Annual Review of Psychology*. (60), 307-337. Dostupné z: doi:10.1146/annurev.psych.60.110707.163600

Psychologický kontext

Psychologický a psychiatrický diskurz používá výraz sebereprezentace většinou v tom případě, pokud se jedná o nějakým způsobem oddělitelnou, přenositelnou a popsitelnou podobu osobnosti, konceptu, který má o sobě člověk sám utvořen a je možné jej porovnávat s jiným. Jak jsem již zmínila, problematika „self“ všeobecně je od šedesátých let jednou z nejvyhledávanějších k řešení v odborných psychologických textech. Holistické a integrativní pojetí osobnosti vlastní humanistické i transpersonální psychologii pak akcentuje hledání rovnováhy a kongruence⁵⁰, tedy sjednocení představ (nejen o sobě) se skutečností, citlivou introspektivní i vnější svět reflektující práci.

V celé této práci se snažím rozvinout a podpořit hypotézu, že zde popisované procesy, běžně zkoumané převážně z psychologického hlediska, přímo ovlivňují jakékoli sebevyjádření, v selfpublishingu pak hrají klíčovou roli a jsou v něm vědomě či nevědomě zachyceny a do určité míry „obnaženy“. Takové chápání problematiky by pak například umožnilo umělovedcům, aby úplně překlenuly dichotomii mezi autorem a jeho dílem prostým uznáním neoddělitelnosti jednoho od druhého. Psychoanalytické přístupy mají samozřejmě své místo v prostředcích literární i jiné umělecké teorie a poznatky kognitivních věd jsou běžně přijímány a oceňovány literárními vědci, i v současnosti lze najít práce zabývající se možností i potřebou hledání komunikace a porozumění mezi jednotlivými obory⁵¹. Mezioborové vztahy pak podněcuje například téma narativu, ovlivňující nejrůznější odborné diskurzy.

Ačkoli jsou má východiska i výstupy zdánlivě (a do určité míry i skutečně) vágní, vyplývají z nich ne úplně běžné konkrétní využitelné přístupy. Není například žádnou samozřejmostí brát v úvahu při práci s uměleckým dílem autora jako komplexní osobnost se všemi vlivy, vztahy i koncepty, jež se do tvorby přímo promítají. Je jasné, že informace teoretikům prostě chybí, nejsou k dispozici záznamy o životech a světonázoru mnoha významných umělců anebo jsou zkreslené a zavádějící. Z mého pohledu je v takovém případě užitečné inspirovat se přístupem přírodních věd a s chybějícími informacemi pracovat podobně jako s „neznámou“. Do zkoumání je přes neurčitost zahrnout, reflektovat jejich hodnotu a v ideálním případě je takovým počínáním získat. To vše samozřejmě s ohledem na individuální autorství takto vzniklé interpretace.

---

⁵⁰ ROGERS, Carl R., 2007. The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. University of Chicago, 44(3), 240 – 248. Dostupné z: doi:10.1037/0033-3204.44.3.240

⁵¹ FRANCIS, Norbert, 2010. A modest proposal for a reorientation in literary studies. *LANGUAGE AND LITERATURE*. 19(3). Dostupné z: doi:10.1177/0963947010368318

5. Mezioborové a intermediální paralely

- Selfpublishing v nových médiích

Pojem seberepresentace se objevuje kromě toho, co jsem již zmínila, i v kontextu virtuálního prostředí. Souvisí s vytvářením herních avatarů, identit, které jsou používány online a nemusí být kongruentní s osobností toho, kdo je používá. V tomto tématu se pak setkávají všechny okruhy této práce. Vzhledem k neuvěřitelné rychlosti vývoje technologií, který se snaží humanitní vědy těžko teoreticky dohánět a často zpětně nějak uchopit, mi připadá každé sjednocující hledisko užitečné. Pokusím se věc přiblížit na příkladu sociálních médií. Pro jejich použití je třeba vytvořit si profil. Když vezmu v úvahu, že jsou často utvářeny a spravovány tak, aby přímo ovlivňovaly mínění svých uživatelů, jejich kognici i prožívání, připadá mi žádoucí se na tyto procesy blíže zaměřit. V této souvislosti pak informace, že seberepresentace lidí žijících v různém kulturním prostředí se liší a přímo působí na fungování mozku, získává další rozměr.⁵²

Z pohledu psychologie je žádoucí, aby byly jednotlivé koncepty o „self“, pokud je jich více, nějakým způsobem integrovány a spojeny s vědomou a reflektovanou osobností daného člověka. Nemusí tomu tak být z různých důvodů, může to být způsobeno traumatologií, poruchou, či třeba nežádoucí změnou stavu vědomí. Tyto tak zvané subliminální selfreprezentace se mohou pak například nevědomě projevat jako určité osobnostní charakteristiky či samostatné osobnosti. Sociální média podobným způsobem rozšiřují a „katalyzují“ původní sociální sítě jako i další sociální a kognitivní i mentální procesy, někdy je dokonce přímo simulují. Programy a aplikace se svými uživateli neformálně konverzují, vybízejí je k emocionální interakci a napodobují myšlení, doslova počítají s konkrétní psychickou i fyziologickou odezvou.

Konkrétní výzkumy a data k tématu působení technologií na člověka ponechám trochu stranou, ačkoli například provokace tvorby endogenních hormonů, jako je dopamin, je úmyslně začleněna do repertoáru nejen facebookových nástrojů, což může být snadno manipulativně zneužito a není vždy úplně jasné, komu a jak tyto nástroje vlastně slouží. Svět obchodu není bohužel příliš etický a politické vlivy jsou též různé. Věda a umění v širokém slova smyslu pak skýtají opačný potenciál jako i princip individuální apropriace mediálních obsahů. Dalo by se k analýze a „vědomějšímu“ užívání nových médií (i orientaci ve fluidním informačním prostředí), hledat inspiraci v těchto psychologických přístupech, které mají tendenci jednotlivé sebereprezentace (ale i jiné aspekty) pro terapii i rozvoj stavět do souvislostí a vědomě integrovat?

---

⁵² LIDDELL, Belinda a Laura JOBSON, 2016. The impact of cultural differences in self-representation on the neural substrates of posttraumatic stress disorder. *European Journal of Psychotraumatology*. (7). Dostupné z: doi:10.3402/ejpt.v7.30464.

Neznamenalo by to vyhýbat se pseudonymům, mystifikaci nebo fikci, ale používat je ve vědomé a reflektované spojitosti s původním záměrem a konkrétním autorem, ač by byl neznámý, samotná informace o jeho možné neznámosti může být v některých otázkách zásadním faktorem pro možnosti jejich zodpovězení. Akcent na integraci všech jednotlivých aspektů do celkového kontextu je nápomocný pro porozumění dílu i tvůrci, ale i každé dílčí jednotlivosti projevu. Pokud například budu číst text přiřazený významnému politikovi a nebudu jej nahlížet v souvislostech aktuálního dění a mediálního prostředí, může se mi snadno stát, že neodhalím parodickou podstatu článku a nechám se mystifikovat. Neporozumím-li pak například vlivu reklamy, personalizace a algoritmů či fenoménu provokace falešných profilů a ironických stránek na sociálních sítích, obraz o společenském dění takto nabytý bude silně zkreslený.

Věřím, že je všeobecně známou skutečností, kterou nemusím citovat, že kde je neznámo, rodí se mýtus. Rozmanité legendy pak mohou sloužit právě jako nástroj pro integraci náročných a těžko uchopitelných obsahů, dostupný a použitelný v takovém kontextu i míře, v níž se pohybuje vědomí toho, kdo jej interpretuje. Mýtus v područí technologie, průmyslu, trhu či mocenských zájmů není nic přívětivého, stává se spíše nástrojem k manipulaci. A protože mnoho mechanismů využívaných v rámci nových médií je pro uživatele neznámých přesto, že je běžně používají při správě a personalizaci virtuálního prostředí, připadá mi důležité se zaměřit na to, jak působí na lidské vnímání, vědomí i prožívání.

Oblast virtuální reality, digitálního umění a počítačových her se organicky začlenila do kulturního prostředí, technologie prostě rozšířila mediální možnosti produkce i recepce díla. Vznik a vývoj programovacích jazyků, jejich podstata, pak svým způsobem přímo odhaluje právě vztahy mezi pojmenováváním a skutečností a v souvislosti s možnostmi textuality se stává jazyková a literární věda ještě o něco více „tranzitní“ oblastí, má příležitost i výbavu zprostředkovávat a „mediovat“, analyzovat i interpretovat složité, metaforické, iluzivní a fiktivní, historicky a kulturně vzdálené i současné obsahy.

7. Selfpublishing a sebereprezentace v digitálním světě

Jak vyplývá z toho, co vše jsem již zmínila o vlivu digitální technologie na ústřední témata této práce, je právě tím, co nabízí úplně nové možnosti a zviditelňuje podstatné mechanismy působící v oblasti literatury, práce s textem a komunikace vůbec. Například práce *Avatars and Computer-Mediated Communication*⁵³ z roku 2018 se zabývá proměnami komunikace v interaktivním prostředí nových médií a vyzývá k dalším výzkumům této problematiky, v nichž vidí velký potenciál pro

---

⁵³ NOWAK, Kristine a Jesse FOX, 2018. *Avatars and Computer-Mediated Communication: Communication: A Review of the Definitions, Uses, and Effects of Digital Representations*. REVIEW OF COMMUNICATION RESEARCH. (6). Dostupné z: doi:10.12840/issn.2255-4165.2018.06.01.015

získání přínosných informací. Ukazuje se, že tvorba a volba vlastností avatara ovlivňuje nejen schopnost řešit různé situace a úkoly či způsob a míru interakce uživatelů v daném virtuálním prostoru, ale dokonce i chování a prožívání v běžném životě. Avatar je pak užíván jako termín pro virtuální sebeprezentaci, kterou je možné si vytvořit v digitálním prostředí, a to při různé míře možností volby jeho podoby. Z určitého pohledu je pak takový avatar součástí digitálního literárního díla a vztah s ním může být v něčem podobný tomu, který je možné navázat například s hrdinou literárního díla.

Nejen zmíněná práce potvrzuje, že čím více se shodují duševní i materiální aspekty avatara s představou, kterou mají jejich „majitelé“ sami o sobě, tím lépe jej dokáží používat, jednoduše řečeno „ztotožnit se s ním“. Jak dále i celkem logicky z věci vyplývá, nejsnadnější je pro člověka projekce vlastních obsahů do antropomorfní formy. V souvislosti s výzkumy zrcadlových neuronů se pak ukazuje, že zkušenosti i informace těmito způsoby získané se do vědomí i nevědomí zapisují podobně, jako ty skutečně prožité. Práce *Mirror neurons and the evolution of language*⁵⁴ přirovnává jejich význam pro psychologii k významu DNA pro biologii a nahlíží na problematiku v kontextu jazyka, jeho vzniku i celého procesu komunikace. Výzkumy potvrzují, že rozvoj jazyka souvisí právě s činností těchto neuronů a schopností nápodoby. Ovládnutí a rozvoj řeči pak pravděpodobně nevychází přímo ze smyslového vnímání a vyjadřování zvuku, ale jsou spojeny s vizualitou, čtením výrazu tváře i gesta. Složitě symbolické myšlení umožňující vznik konkrétního jazyka je pak linkováno s chápáním času a možností strategicky a analyticky přemýšlet o minulosti i budoucnosti.

Podobnost mozkové činnosti v myšlení o virtuálních obsazích s tou, kterou vykazuje při práci se skutečností, potvrzuje i studie *Synchronised neural signature of creative mental imagery in reality and augmented reality*⁵⁵ z roku 2022. Je také v souladu se závěry, že kreativní procesy neprobíhají v nějaké konkrétní části mozku, ale vyžadují spolupráci různých propojených oblastí, a že kreativita je proces simulace mentální imaginace. A tento proces je určující pro koncepci, produkci, recepci i interpretaci nejen uměleckého díla, ale jakéhokoli mediálního i nezprostředkovaného obsahu. V této souvislosti bych ráda navázala na známé a některé již v této práci zmiňované prostředky a principy uměleckého vyjádření. Mystifikace, metafora, iluze, ale i aluze, textualita a proměnlivé možnosti interpretace jsou běžně využívány v komunikaci a jsou také nedílnou součástí digitální technologie, a proto je také pro mne tak důležité snažit se stavět do souvislostí hlediska různých oborů.

---

⁵⁴ C. CORBALLIS, Michael, 2010. *Mirror neurons and the evolution of language*. *Brain and Language*. 112(1), 25-35. ISSN 0093-934X.

⁵⁵ GIANNOPULU, I, G BROTTTO, T. J. LEE, A FRANGOS a D TO, 2022. *Synchronised neural signature of creative mental imagery in reality and augmented reality*. *Heliyon*. 8(3). ISSN 2405-8440.

Vliv vizuálního vnímání je pro člověka všeobecně považován za nejvýraznější, čemuž odpovídají výsledky zmiňovaných studií, potvrzuje jej i od sedmdesátých let pozorovaný McGurkův efekt⁵⁶, při němž pozorovaná artikulace slabiky ovlivňuje slabiku slyšenou u zkoumaných subjektů tak, že se jimi vnímané slabiky odlišují od obou původních. Od té doby se poukazuje také na to, že iluze vznikající při současném působení odlišných vizuálních a zvukových stimulů, se proměňuje ve vztahu k různým vlastnostem subjektu. Věk, celková kondice, zaměření, ale i jazykové, kulturní a sociální prostředí ovlivňují to, zda se subjekty orientují více podle sluchu nebo zraku, a výsledky se různí a mohou mít svůj vývoj, ačkoli je v nich možné sledovat při kategorizaci určité podobnosti. Vyplývá také, že schopnost rozeznat skutečný rozdíl mezi jednotlivými stimuly je možné zlepšovat učením.

Co je pro mne v tomto ohledu podstatné, je další v zásadě shodující se pohled na skutečnost, že reprezentace, k níž se vztahují konkrétní reference nebo znaky, vzniká subjektivně v nitru pozorovatele a ke všemu je proměnlivá, ovlivňuje porozumění i vnímání celku, ať se jedná o umělecké dílo, jakoukoli jinou věc nebo událost, pojetí vlastní i cizí osobnosti a celého světa. V tomto smyslu jsou pro mne například všechny možné reprezentace vztahující se k jednomu obrazu vzájemně provázány, jednu od druhé nelze oddělit, aniž by se změnil způsob, jakým obraz interpretuji. A naopak. Předem daný interpretační rámec ovlivní všechny jednotlivé reprezentace, s nimiž budu při výkladu pracovat. Představa o autorovi je pak referencí vztahující se k celému jeho dílu stejně jako představy autora o vlastní tvorbě i o něm samém. Z toho, co jsem zmínila v předchozích kapitolách, pak vyplývá, že pokud jakákoli z referencí není vědomě integrována do kongruentního celku, má potenciál zkreslovat a ovlivňovat jeho chápání nežádoucím způsobem souvisejícím právě s vytěsněnou referencí.

Virtuální prostor nejen sociálních médií je úžasným zdrojem příkladů toho, co popisují. Je plný obsahů, které přímo pracují s různým vyzněním kombinace textu, obrazu i zvuku, jako jsou emotikony, memy a komiksy, parodie známých osobností i aktuálních událostí. Běžným jevem je také úmyslná mystifikace a vytváření falešných informací i identit. Potenciál inkongruence vnímání vznikající nedostatečným povědomím o jednotlivých referencích i vztazích mezi nimi je možné pozorovat na společenském napětí vznikajícím například v reakci na pandemickou situaci. Dezinformace působí zmatek a ovlivňují a komplikují orientaci v mediálním prostoru, stávají se součástí celého referenčního kontextu. Přísná cenzura z mého pohledu není vhodný ani funkční přístup, naopak, má mimo jiné tendenci umenšovat relevanci zdrojů, které jí nepodléhají, a je snadno zneužitelná.

---

⁵⁶ MCGURK, Harry; MACDONALD, John. Hearing lips and seeing voices. *Nature*, 1976, 264.5588: 746-748.

- Sociální média, fóra a virtuální realita a BCI

Možnostmi použití a dalšího vývoje šíření a personalizace digitálních obsahů i aplikací se v současnosti zabývá mnoho vědeckých oborů. Masivně jsou dostupné nástroje také využívány komerčními a politickými subjekty a počet uživatelů nových technologií dále narůstá. Je pro mne trochu zarážející, že praxe dalece předbíhá veřejnou informovanost a snahy dostupné a podstatné poznatky transparentně šířit například v rámci povinného vzdělávání. K prohloubení vztahu s digitálním prostředím je vyzýván každý, kdo má přístup k základním zařízením od útlého věku, virtuální realita se stává extenzí lidského myšlení, je dokonce určitým způsobem jeho metaforou. Od středověku mělo anglické slovo virtual význam podobný českému slovu ctnostný, až na konci padesátých let minulého století se začalo používat také jako přívlastek pro to, co neexistuje ve fyzickém světě, ale je tvořeno softwarem. Vzájemnost a vztah těchto zdánlivě oddělených skutečností pak dodnes přitahuje a inspiruje nejen autory sci-fi námětů.

Vzhledem k tomu, že je již tento svět naprosto běžnou součástí lidského prožívání, je třeba na něj takto nahlížet a nezapomínat přitom na jeho analogie ke známému psychickému i fyzickému prostoru. Tyto sféry se od sebe totiž nedají oddělit a vzájemně na sebe působí, což potvrzují nejen některé mnou již uvedené studie a výzkumy. Také zmiňují, že virtuální prostředí a práce s avatary umožňují provádět výzkumy, které by byly v jiných podmínkách nebezpečné a neetické. Různých patologických jevů je možné i v autentickém online prostoru objevit nepřeborné množství, jsou jím často zviditelňovány a katalyzovány. Fenomén vytváření falešných, úmyslně matoucích, ironizujících, ale i provokativních, urážlivých a nenávistných obsahů je široce rozšířený v osobním i společenském měřítku. Kontroverze posiluje sdílení, relevanci i prodej. Neexistují však také zásadní nejen etické otázky ohledně vlivu, nebezpečí a možností zneužití virtuálních nástrojů a jsou dostatečně ukotveny v právním kontextu?

Etické aspekty jedné z nejvýraznějších nových technologií formuluje na základě analýzy stavu současných výzkumů studie s názvem Ethical Aspects of BCI Technology: What Is the State of the Art?⁵⁷. Zkratka BCI znamená Brain–Computer Interface, označuje rozhraní propojující biologický mozek s počítačem. Práce uvádí osm základních témat z hlediska etiky nějakým způsobem problematických, která ovlivňují tři kategorie faktorů. Jako jediný fyzický faktor uvádí bezpečnost uživatele, mezi psychické faktory zahrnuje lidskost, osobitost a autonomii a k sociálním faktorům řadí stigma a normalitu, bezpečí a soukromí, výzkumnou etiku a informovaný souhlas, zodpovědnost a regulaci a spravedlnost. Jako nejzávažnější z hlediska nejčastěji zmiňovaného rizika je uvedeno porušení

---

⁵⁷ COIN, A., M. MULDER a V. DUBLJEVIĆ, 2020. Ethical Aspects of BCI Technology: What Is the State of the Art?. *Philosophies*. 5(4), 31. Dostupné z: doi:10.3390/philosophies5040031

autonomie. Například v případě propojení více uživatelů (BBI) nemusí být jasné, odkud omezené informace pochází a autonomní rozhodování je tím narušeno, je-li vůbec možné.

Dalším zmíněným je riziko v oblasti lidskosti a osobitosti, tyto technologie mohou totiž ovlivnit cit pro sama sebe (sense of self), hovoří se dokonce o mechanizaci self. V podobné míře jsou následně diskutovány možnosti i nástrahy informovaného souhlasu a bezpečnosti uživatele. Subjekty jsou různě motivovány k účasti na výzkumech a je otázka, zda je možné zaručit skutečné porozumění všem možným důsledkům. Zmiňuje se zde například, že uživatelé nemohou dát informovaný souhlas k výzkumu, pokud ostatní nemohou porozumět jejich autonomnímu rozhodování. V otázce bezpečnosti uživatele je pak v diskutována nutnost případně ukončit výzkum ve chvíli, kdy se stane účastníkově riziko větší než potencionální přínos pro vědu. Regulace a zodpovědnost jsou zmiňovány velmi často, jen v jednom případě je však uvedeno, kdo by zodpovědnost nesl v případě nebezpečného či ilegálního použití. Méně se objevují úvahy o možnostech narušení uživatelova soukromí a zneužití informací.

Důvodem, proč zde uvádím tyto podrobnosti, je to, že spatřuji určité podobnosti v současné sociálně mediální situaci, v níž sice nejsou lidé běžně přímo napojeni na technologii fyziologicky, využívají však nejrůznější zařízení natolik, že se i bez toho stávají neoddělitelnou součástí jejich prožívání, tato zařízení jsou pak přímo konstruována i programována tak, aby tomuto účelu co nejlépe sloužila, byla co nejvíce přístupná, interaktivní a schopná největší možné imerze. Fluidní textualita virtuálního prostředí i možnost převést její tvářnost v detailech do konkrétního programovacího jazyka svým způsobem přímo vybízí jazykovou a literární vědu, aby je pojala za své, což ji zároveň otevírá komunikaci s prostředím celé uměnovědy, mediálních studií, kognitivních věd i informačních technologií. Internet má svébytnou mytologii a možnosti jeho použití překračují meze běžné představitosti, přesto je například na případu e-knihy možné sledovat v digitálním prostředí dobře známé jevy.

Objevuje se obrovské množství autorů veřejných příspěvků i celých publikací, neustále vznikají nové virtuální osobnosti a často falešné sebeprezentace. V rámci sociálních médií i na fórech a blozích je možné sledovat nejrůznější způsoby, jakými získávají uživatelé důvěru a pozornost ostatních, stávají se autoritami v určité oblasti. Nejsou pravděpodobně tolik odlišné od těch, které pomáhají utvářet tyto kvality „offline“. Primárním aspektem pro orientaci bude vlastní zkušenost, dále mohou posloužit dostupné a zveřejněné informace o dané osobě nebo společnosti, jejich skutečnou výpověď a hodnotu určí primárně autenticita a kongruence dané reprezentace. Zjednodušeně řečeno falešný profil může působit důvěryhodně jen do té doby, dokud není jasné, že jej spravuje někdo jiný.

- Rozšířené stavy čtení

Je z mého pohledu důležitou a málo diskutovanou otázkou, kterou v této práci není v mých možnostech ani záměrech zodpovědět, jak konkrétně je pak aktuálně dostupná technologie schopná ovlivnit skutečné lidské prožívání, zda se například traumatické virtuální zážitky mohou podílet na tvorbě, vývoji a proměnách osobnosti stejným způsobem, jako ty skutečné. Ale co zážitky přesahující materiální vnímání vůbec? Vzhledem k rozmanitosti nástrojů a technik, se kterými lze pracovat v psychické oblasti pro rozvoj imaginace a kognitivních schopností používaných v praxi například ve vzdělávání, je jasné, že přímý vztah mezi nimi a proměnami stavů vědomí i osobnosti je nezpochybnitelný. Změny v mozkové aktivitě na základě virtuální zkušenosti potvrzují také nejrůznější studie, některé z nich jsem již zmínila a možnosti ovlivnit psychický, ale i fyzický stav člověka pomocí vnitřní, duševní práce jsou, věřím, všeobecně dobře známé, ačkoli ne vždy samozřejmě oblíbené či uznávané.

Jsem ráda, že z kontextu celé práce pro mne k závěru vyplývá potřeba zmínit problematiku, která je zároveň mým dlouhodobým zájmem. Rozšířené stavy vědomí jsou stále více v pozornosti odborníků i veřejnosti, velmi pravděpodobně provází člověka celou známou historií a mají vliv na kulturní, sociální i individuální vývoj. Svůj zájem jim věnovalo mnoho významných odborníků jako například i původem český psychiatr Stanislav Grof nebo významný americký psycholog Abraham Maslow. V současnosti probíhá mnoho souvisejících výzkumů, aktuální pohled na celkovou problematiku a snahu o její vysvětlení je možné sledovat například ve studii *Whole-Brain Models to Explore Altered States of Consciousness from the Bottom Up* z roku 2020⁵⁸.

Mezi ASC se řadí takové, které překračují běžné vnímání, jednoduchá a konkrétní definice by však byla pro proměnlivou povahu vědomí nepřesná. V tomto smyslu se nahlíží na některé projevy psychických onemocnění, jako jsou epileptické nebo psychotické ataky, na stavy umělého spánku nebo určité fáze snění, ale i na různé formy meditace, transu, vytržení nebo způsobené intoxikací psychedelickými látkami. Inspirativní i terapeutický potenciál práce s touto oblastí má svá rizika a pro některé odborníky i veřejnost stále určitý „nádech šarlatánství“. Přesto je například hypnóza, která ASC do určité míry řízeně využívá, ověřitelně funkční a často nápomocnou praxí, ačkoli její účinnost souvisí mimo jiné s individuální schopností subjektu do tohoto stavu vstoupit. Pokud je to tedy možné pomocí řízené meditace nebo hypnózy, která k tomu primárně využívá možnosti jazyka a individuální schopnosti koncentrace i transcendence, proč by to nebylo možné pomocí četby?

---

⁵⁸ COFRÉ, R., R. HERZOG, P. A. M. MEDIANO, J. PICCINI, F. E. ROSAS, Y. SANZ PERL a E. TAGLIAZUCCHI, 2020. Whole-Brain Models to Explore Altered States of Consciousness from the Bottom Up. *Brain Sciences*. 10(9), 626. Dostupné z: doi:10.3390/brainsci10090626

A co když se k textu přidají další podněty, smyslové, ale i smysly přesahující, myšlenky, emoce a celé příběhy? Ještě než se pustím do nových médií, mám dojem, že je vhodné zmínit, že nejrůznější formy čtení a přístupy autorů i teoretiků k němu mají svou vlastní, samostatnou historii i kategorie, do nichž se ve zkratce nechci pouštět a zjednodušovat je. Čtení jako není běžné nahlížet jako rozšířený stav vědomí, ačkoli jeho vliv na rozvoj abstraktního myšlení i celkovou osobnost člověka je dobře znám. Nemohly by mechanismy, kterými působí, být v něčem přeci jen podobné těm, které jsou typické pro ASC? V analogii s hypnózou osobně nacházím určitou možnost, že by tomu tak mohlo být. Pokud se přidají další stimuly a mediální obsah zároveň s tím, jak jej sleduji, čtu i poslouchám, ještě ke všemu používá speciální imerzivní technologické nástroje a efekty, kterým plně nerozumím, připadá mi, že vliv na mé (ne)vědomí může být mnohem větší, než se běžně připouští.

Nežádoucí, obtížné a nevědomé obsahy jsou pak právě tím, co ovlivňuje negativně běžné prožívání člověka, aniž by si to uvědomoval, působí i na každou konkrétní psychedelickou zkušenost, která tak nemusí být vůbec příjemným zážitkem. Existují způsoby, jak s takovými obsahy vědomě a reflektovaně pracovat a integrovat je, například i pomocí meditační praxe, pro takovou práci je však nutná snaha o celkovou integritu a kongruenci „self“, upřímný a vnitřně motivovaný rozvoj ctností a osobnosti i snaha o pochopení širších souvislostí a kontextu. V takovém přístupu pak vidím možnou inspiraci pro teoretické i kulturní prostředí, které by ve fluidním uměleckém, společenském i technologickém světě mohlo směřovat k podobným ideálním sférám. Hledání a zkoumání možností svobodného, vědomého a kongruentního autorství v kontextu vnitřního tvůrčího procesu i vnějších vztahů a projevů je z mého pohledu potencionálně stále plně nevyužitý přístup, který by mohl nabídnout mnohá řešení i východiska tam, kde je zatím prázdný prostor.

Vztah rozšířeného stavu vědomí a jazyka sleduje více odborných přístupů, některé z nich zmiňuje aktuální studie z roku 2022 s názvem *Language as a Window Into the Altered State of Consciousness Elicited by Psychedelic Drugs*⁵⁹. Všimá si nejen řečových a komunikačních abnormalit provázejících tyto stavy, ale například také toho, že jako výzkumné nástroje bývají běžně používány právě výpovědi, reportáže, zápisky, dotazníky či rozhovory. Mimo jiné nabízí jazykovědné přístupy a nástroje vhodné například pro významovou redukci složitých obsahů, jako je latentní sémantická analýza, zkoumá i narativní a nesémantické metody, možnosti jejich kombinace s dosavadními postupy a vyzývá k dalšímu výzkumu v této oblasti.

---

⁵⁹ TAGLIAZUCCHI, Enzo, 2022. *Language as a Window Into the Altered State of Consciousness Elicited by Psychedelic Drugs*. *Frontiers in Pharmacology*. (13). ISSN 1663-9812. Dostupné z: doi:10.3389/fphar.2022.812227

V rámci této práce se snažím volně analyzovat možnosti a formy selfpublishingu, sebevyjádření, svobodného a vědomého autorství a umělecké tvůrčí činnosti. Z mého pohledu je zde tedy mimo zmíněný vztah jazykovědy k ASC, ale i virtuální realitě podstatný potenciál kongruentního autorského já, vědomého v tvůrčí akci i interpretaci, reflektovaného individuálně i ve společenských a kulturních souvislostech. Vycházím-li z vlastní zkušenosti, informací, které jsem získala při studiu této problematiky i současného směřování některých výzkumů, jsem přesvědčena, že zjednodušení a „dimenzionální redukce“ interpretačního rámce, které nabízí mnou nastíněný koncept vědomého, svobodného a kongruentního autorského „self“, skýtají nevyužité možnosti pro zkoumání vztahů forem i obsahu jazyka, myšlení, a to dokonce při zachování ohledu na šíři a proměnlivost všech možných stavů vědomí.

8. K praxi

- Vlastní zkušenost

Rozhodla jsem se svou diplomovou práci doplnit o praktickou část z více důvodů. Primárně zde slouží jako výzkum, který částečně snad i nahrazuje, mohu si na ní do určité míry ověřit své hypotézy a svou přímou zkušeností získávám informace, které dále analyzuji a srovnávám je s přístupy, jež nacházím v dalších relevantních zdrojích a nakonec zmiňuji v teoretické části. Když se zaměřím například na materiální aspekty publikačního procesu, mohu dojít k závěru, že bez daného objemu svépomocné práce bych nebyla schopná projekty vůbec publikovat z finančních důvodů. Celkově jsem věnovala jen jejich typografické úpravě a výtvarnému zpracování stovky hodin, což by při průměrné ceně takové práce stálo desítky tisíc korun, kterými nedisponuji, a to nepočítám s honorářem, který bych si nárokovala za použití obrazového materiálu a tvorbu konkrétních ilustrací k daným textům.

Nejnákladnější položkou v celé praktické části pak byly tisk v rámci příprav vydání publikací i finalizaci. Z této zkušenosti pro mne vyplývá, že selfpublishing je sice často jedinou cestou pro takové autory, kteří nemají prostředky ani kontakty, díky nimž by se mohli zařadit do běžného publikačního prostředí aktuálního knižního trhu, ale místo toho vyžaduje „investici“ časovou a řemeslnou. Z hlediska finančního jsem výrazně ušetřila při zpracovávání autorské sbírky, kterou jsem vážala vlastnoručně, zaplatila jsem pouze oboustranný tisk a papír a ušetřila jsem za profesionální úpravu. Zde je nutné vzít v úvahu, že cena za svázání jedné publikace by se při zvyšování nákladu snižovala, a zároveň viditelný rozdíl v kvalitě, které lze dosáhnout omezenými řemeslnými prostředky ve srovnání se strojovou úpravou. S ohledem na čas, který jsem práci věnovala, jsem sice ušetřila v tomto případě možná desítky tisíc korun, jen materiální finalizace každého svazku mi ale zabrala přibližně dvě hodiny práce, což by cenu za takové zpracování

i desetinásobně navýšilo oproti běžné ceně za výtisk, jakou si určují grafická studia. Podrobnější představu a srovnání rozpočtu a materiálních podmínek jednotlivých forem publikace je možné si utvořit na základě tabulky v příloze⁶⁰.

Dalším důležitým aspektem, který mi praktická část práce přiblížila, jsou možnosti svobodné tvorby i experimentu a netradičních přístupů k publikaci, které jsou v oficiální sféře stále určitými mechanizmy omezené. Knižní trh je stále převážně orientován na zisk, spoléhá tedy raději na osvědčené cesty a pochopitelně není běžné, že by zkušení nakladatelé podporovali netradiční a neziskové projekty, které jsou zároveň náročné na realizaci. Jiná atmosféra pak panuje na univerzitách, kde je možné se takové činnosti věnovat a souvisí s nimi většina experimentálních publikací v oficiálním diskurzu, ať už je vydávají studenti v rámci vlastního studia, či odborníci a umělci zde působící v pedagogických pozicích. Specifickou kategorií jsou pak nejrůznější umělecké i zájmové kultury a subkultury a tvůrčí osobnosti, které z nějakého důvodu nezapadají do hlavního proudu a jimiž se v teoretické části také zabývám. Ke kvalitativnímu zhodnocení celé problematiky a vyvozování jednotlivých závěrů mi posloužily informace získané od profesionálních subjektů působících na knižním trhu i vlastní praxe, je možné je porovnat v přiloženém grafickém zpracování.

Osobně nacházím v obou přístupech výhody i nevýhody, autorská a svépomocná publikační činnost nabízí například větší možnosti využití netradičních přístupů a v případě odhodlání autora k náročné práci i úsporu finančních prostředků. Profesionální publikační proces nabízí oproti tomu velkou úsporu energie a času za využití technologie, také pravděpodobnost návratnosti investice a zisku je v porovnání se selfpublishingem vyšší, do procesu se však zapojuje mnohem více individuálních přístupů, což samo o sobě ovlivňuje výsledky takové práce. Vynášet definitivní soud, který z přístupů je lepší, by bylo krátkozraké a snad i zbytečné, vždy záleží na konkrétní situaci, individuálním hledisku i podmínkách a dalších vlivech, které dané dílo utváří.

---

⁶⁰ Viz příloha. Uvedené hodnoty v tabulce jsou přibližné, v případě internetových projektů je objem práce na nich neuzavřený, na jejich tvorbě dále pokračuji. K tržní ceně práce je možné se „dopočítat“ vynásobením celkového počtu hodin danou hodnotou hodinové mzdy profesionála, což se v současnosti pohybuje přibližně mezi 250 Kč až 500 Kč. V případě ilustrací je hodnota těžko vyčíslitelná, pro sbírku poezie jsem použila například svou dlouhodobou autorskou tvorbu, sbírka má pro mne tedy také funkci specifické prezentace výtvarné práce. V tabulce vůbec nehodnotím tvorbu obsahu obou publikací ani svou dlouhodobou uměleckou činnost a práci v duševní oblasti, s níž jsou všechny projekty včetně jejich ilustrací provázány. Z mého pohledu není možné odpovídajícím způsobem takto kvantifikovat oblasti jako je řemeslná i vědecká zkušenost, odborné vzdělání či prostě „know-how“, proto se o to ani nepokouším. Tyto sféry nahlížím v širokém interpretačním rámci se snahou o zachování subjektivní kongruence a právě pro jejich multidimenzionální povahu směřuji svou pozornost k práci s nimi.

V této práci, ale i ve své další činnosti vycházím z přístupu rozšíření interpretačního rámce při snaze o subjektivní kongruenci, zabývají se jím nějakým způsobem i všechny zde zmiňované projekty. Selfpublishing pro mne v nejširším možném kontextu obsáhnul všechny možné formy sebevyjádření, abych v něm našla příležitost projevit svůj tvůrčí záměr právě tak, jak si představuji a dokáži ve svém aktuálním rozpoložení. Tento přístup mi pak umožnil nejen abstrahovat informace, které jsou v souladu s mým osobním i autorským záměrem, ale také zachovat si právě široké možnosti další interpretace tohoto fenoménu i pokračovat v otevřeném díle.

- Jednotlivé projekty

Autorská kniha

V této části práce jsem si dovolila největší množství tvůrčí činnosti i experimentu, a to jak při její přípravě tak i v procesu příprav samotné publikace. V případě souborného vydání vlastní autorské poezie jsem se ocitla téměř ve všech jednotlivých tvůrčích, řemeslných i profesních pozicích, které proces vzniku knihy nabízí. Primárně jsem autorem jednotlivých básní, ty vznikaly průběžně a autenticky tak, jak přicházela inspirace. Psaní poezie se věnuji dlouhodobě, pro tuto sbírku jsem shromažďovala texty někdy od roku 2006. Redaktorské a ediční práci jsem se pak věnovala od roku 2020, během této doby vzniklo ještě několik dalších textů a také její vizuální podoba. Jako ilustrace jsou v ní použity mé obrazy, jejichž fotografie jsem přiřazovala k jednotlivým básním organicky a intuitivně, ačkoli v některých případech obrazy na text přímo reagují a jsou tvořeny v období jeho vzniku.

Typografickou a výtvarnou podobu publikace jsem zpracovala pomocí programu Indesign společnosti Adobe, který mi zapůjčila Univerzita Palackého spolu s notebookem, což mi z velké části umožnilo překlenout materiální komplikace. Připravené materiály jsem nechala vytisknout a nařezat do požadovaného formátu a listy jsem svázala a slepila do čtvercové publikace o trochu větší než deset centimetrů. Využívám možnosti autorské práce a s každou další knížkou experimentuji, některé budou například navíc obsahovat speciální přidané tisky. Rozpracovala jsem také další autorské publikace, během příprav jsem však zjistila, že k dosažení zamýšlené kvality vydaných děl potřebuji mnohem více času, alespoň při dodržení požadavku na tento způsob práce.

Ke sbírce poezie chystám vydání ještě další drobné publikace, při jejímž zpracování jsem se snažila naopak co nejvíce omezit nutný řemeslný zásah. Vznikl tak drobný sešit, který ilustruje můj osobní pohled na celý tvůrčí proces svobodného sebevyjádření a duševní činnosti ve volném esejistickém pojetí. V tomto díle jsem se inspirovala v neformálním stylu a experimentálním přístupem různých neoficiálních kultur, uměleckých skupin i jednotlivců vydávajících svá díla často navzdory materiálním, technickým, politickým i společenským podmínkám, jejichž

činností se zde také zabývám. Věřím, že se mi tak problematice podařilo přiblížit, lépe ji uchopit a uvědomit si její možnosti i komplikace.

Během zpracovávání teoretické práce jsem tedy k vydání přichystala dvě menší knihy. Celý proces byl mnohem náročnější, než jsem si vůbec dokázala představit. Výběr textu, jeho redakce, typografická a grafická úprava, tvorba i volba obrazového materiálu, sazba a celkový design, komunikace i koordinace tisku a následné řemeslné zpracování, to vše trvalo déle, než jsem čekala. I s tvorbou obsahu a obrazového materiálu to byly stovky, možná i tisíce hodin, které jsem věnovala nejen těmto knihám, ale i své volné tvorbě a umělecké činnosti, adekvátně tuto práci zaplatit někomu dalšímu by aktuálně vůbec nebylo v mých možnostech. V příloze proces příprav dokumentuji fotografiemi.

Online publikační projekty

Pro bližší prozkoumání možností a mechanismů publikace tvorby ve virtuálním prostředí jsem se zaměřila na několik forem možné prezentace tvůrčí činnosti na internetu, vzhledem ke svým omezeným materiálním podmínkám i širší přístupnosti pracuji výhradně s platformami, které jsou přístupné zdarma. Sociální média reflektuji v předchozích kapitolách jako zvláštní fenomén, v rámci své práce jsem vytvořila dva projekty, které jsem s nimi provázala. Jedním z nich je blog, původně zamýšlený jako pravidelný zápisník. Začala jsem jej psát přibližně na začátku ruské invaze na Ukrajinu v únoru 2022. Pojmenovala jsem jej prvoplánově Psaní pro mír a zveřejnila první text. Stránky jsem ilustrovala vlastními akvarely, publikované eseje, básně a zamýšlení jsou všechny jednoduše tematicky spojeny ve vyplývajícím kontextu.

Projekt je naivní snahou vyjádřit vlastní bytostný názor v situaci, kdy mediální prostředí do velké míry ovládla válečná propaganda a agresivní, vyhraněné i nenávislné obsahy. Situaci jsem se pak v pocitu bezmoci udělat cokoli jiného rozhodla „řešit“ tvorbou vlastního obsahu. Vlastní vnitřní motivaci, záměry i ideály jsem se snažila inspirativním a transparentním způsobem vystihnout v kratších textech, většinou v asociativní reakci na něco, s čím jsem se setkala v rámci sociálních médií. Na Facebooku jsem pak pro sdílení těchto textů a souvisejících obsahů vytvořila skupinu Mír, kam jsem pozvala všechny, které mi osobní profil dovolil. Ačkoli se od té doby přidalo více než sto uživatelů a někteří i mimo ty, které jsem pozvala, nedá se samozřejmě taková publikační činnost brát příliš vážně z hlediska skutečného dopadu a vlivu. Pro mne to byl a stále je důležitý sebereprezentační experiment i obohacující tvůrčí práce, ačkoli pravidelně se mi zatím na blog přispívat příliš nedaří a věřím, že prodělá ještě další vývoj.

Další internetovou prezentací, která začala vznikat teprve nedávno, jsou stránky Vědomění. Jsou tematicky svým způsobem provázány s touto prací, věnují se však primárně mému dlouhodobému zájmu. Nejen tato souvislost mi pravděpodobně umožňuje v této oblasti určitý experiment s autorskou kongruencí a jednotným záměrem, kterým se inspiroji ve své odborné práci. Online publikační projekt je

pak provázán s mou tvorbou a sbírkou poezie i již zmíněným minimalistickým vydáním esejí. Všechny prezentace jsou doplněny mou výtvarnou prací, což mi umožňuje pracovat ještě v širším kontextu. Mým záměrem je v této práci pokračovat dlouhodobě a nevím, zda je vůbec možné v ní dosáhnout nějakých definitivních výsledků. Jak jsem již zmiňovala v začátku teoretické části, ideál je pro mne motivací a inspirací s vědomím jeho nedokonavé podstaty. Projekty dokumentuji též v příloze této práce.

9. Závěr

Z celé práce vyvozují několik závěrů a také otázek, které by mohly vést k dalšímu zkoumání.

Knihu je možné kdykoli pojmout jako autorské umělecké dílo z pohledu autora i čtenáře, tvůrčí práce má nejrůznější projevy, je procesem, jenž zahrnuje mnoho různých referencí. Těmi můžou být jednotlivá díla, autoři, jejich interpretace, samy obsahují další různé reference proměnlivého významu i objemu a všechny na sebe vzájemně působí. Forma a obsah autorské knihy jsou vzájemně provázány a pomocí nových médií se dostává do sledovaného rámce také digitální technologie, díky níž se možnosti nejen textové tvorby úplně proměňují.

Svépomocná tvorba autorské umělecké publikace je při záměru dodržení určité řemeslné kvality náročný proces. Skutečnost, že je autorem, redaktorem, designérem a vůbec tvůrčím aktérem jediná osoba, má svá pozitiva i negativa a ušetřené finanční náklady se přímo úměrně projeví v čase a energii osobně do procesu investovaných. Mnohem více po své zkušenosti vnímám selfpublishing jako mnohvrstevnatý fenomén a prostředek svobodného sebevyjádření než možnost materiální úspory.

Selfpublishing je fenomén, který dalece přesahuje prostředí knižního trhu. Při bližším pohledu na mechanismy, které s ním souvisí, je evidentní, že je třeba nahlížet stejně tak na vnitřní motivace a záměry autorů jako na vnější vlivy kulturního, sociálního či tržního prostředí. Jako výchozí hledisko pro jeho zkoumání se mi zdá vhodné vzít v potaz koncept svobodného, kongruentního a vědomého autorství s důrazem na jeho schopnost spojovat vnitřní a vnější svět díla.

Svépomocná publikace vlastní autorské práce je nejen sebeprezentace, ale určitým způsobem také tvorba sebeprezentace, což má svou analogii v mediálním a virtuálním prostředí. Z přístupu psychologie je možné vysledovat, že je užitečná snaha každou takto vzniklou (sebe)reprezentaci vědomě integrovat, jinak má tendenci působit subliminálně a často nežádoucím způsobem. V možnostech interpretace je v této formě potom často tím, co působí zmatky a omyly, umožňuje vznik i šíření fakenews.

V souvislosti s kongruencí autorství je třeba vzít v potaz i kongruenci veřejného mediálního prostoru, jehož transparenci a odbornosti by měla být věnována velká pozornost i podpora. Jsou-li veřejnoprávní média a další struktury posilující integrativní a nestranný pohled hlavního proudu v krizi, je pravděpodobné, že krizí prochází i širší společnost a právě v posílení těchto struktur může být alespoň částečné řešení celé krize. Pro kongruentní veřejný informační prostor se zdá být účinné podporovat vědomé a kongruentní autorství v individuálním měřítku, což lze sledovat například na omezování možností svobodného sebevyjádření diktaturami.

V historii psané kultury je možné sledovat převážně tendence svobodné možnosti svépomocné publikace omezovat, postupné uvolňování v této oblasti přichází až v moderním období a ani v současnosti není všude a vždy přítomné, což se projevilo i u nás nejen výraznou samizdatovou činností. Zdá se také, že podobné souvislosti a závažné otázky, které se týkaly v minulosti svobody slova a sebevyjádření, se v současnosti týkají také svobody a možností šíření obsahu, ale i práva na autonomní rozhodování, soukromí a informovanost.

Virtuální a augmentované prostředí určitým způsobem přímo navazuje na to, které běžně využívá mediální postprodukce a svět internetu a počítačových her. To vzniká buď za pomoci programovacího jazyka a digitální technologie nebo starším analogovým způsobem, při jehož využití se též běžně používá text jako základní médium, což ilustruje existence filmového scénáře. Téma, které zpracovávám, v tomto smyslu otevírá jazykové i literární vědě z mého pohledu skvělou příležitost navázat ještě otevřenější komunikaci s dalšími odbornými oblastmi a působit jako spojující článek, podpořit široké tendence mezioborové spolupráce.

Během této práce jsem mimo jiné posílila své přesvědčení o tom, že přísná cenzura není ideálním ani funkčním řešením problémů veřejného mediálního prostoru. Naopak, cestu nacházím v posílení pozornosti vůči možnostem kongruentního autorského přístupu k tvorbě, sebevyjádření i intrerpretaci a komunikaci všeobecně. Tento přístup je pak možné posílit ochranou a hledáním svobody i zodpovědnosti a v první řadě snahou o kongruenci, transparenci a volný přístup k informacím nejen ve vzdělávacím systému, mediálním prostoru a odborných kruzích.

Anotace

Příjmení a jméno autora: BcA. Michaela Balabánová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Kniha jako autorské umělecké dílo a možnosti i formy selfpublishingu

Jméno vedoucího diplomové práce: Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.

Počet znaků: 137 136

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 54

Klíčová slova: Kniha, autorské umělecké dílo, selfpublishing, sebe prezentace, sebereprezentace, sebevyjádření, autorství

Anotace diplomové práce:

V rámci této diplomové práce se zabývám uměleckou tvorbou a selfpublishingem převážně v souvislosti s knižním médiem. Během jejího zpracovávání chystám k vydání svépomocí autorskou knihu s originálním designem i ilustracemi a experimentuji s dalšími formami publikace. Mapuji celý proces tvorby a vzniku díla, příprav i možnosti vydání. Teoretickou i praktickou část práce stavím do kontextu kulturních i kognitivních věd a související informace vyhledávám také v revidovaných studiích a článcích. Zamýšlím se nad fenoménem sebereprezentace v aktuálním i historickém kontextu, nahlížím na problematiku z hlediska kulturního, uměleckého, filosofického, psychologického a částečně i sociologického, politického, ekonomického, právního a praktického i v souvislosti s komunikací všeobecně. Zkoumám současné možnosti selfpublishingu a pokouším se o srovnání se spoluprací s nakladatelem, zmiňuji práci více různých osobností, umělců, autorů knih, časopisů i unikátních projektů, které toto téma nějakým způsobem spojuje. Vycházím z vlastního vhledu, zkušenosti i dostupných informací z relevantních zdrojů. Dostávám se k různým formám takové praxe a nacházím paralely se zdánlivě odlišnými tvůrcími, ale i psychologickými procesy, průniky do mezioborových sfér spojujících nejrůznější média. Problematiku zasazuji do historického kontextu i současného tekutého nejen digitálního diskurzu. Teoretická a praktická část mé práce jsou vzájemně provázány, doplňují se a reagují na sebe.

Resumé

Self-publishing is a phenomenon which goes far beyond the book market. Considering the mechanisms involved, one must focus on the internal motivations and intentions of the authors as well as the external effects of the cultural, social or market space. As a starting point of this investigation, it seems appropriate to me to take the concept of free, congruent and conscious authorship into account, with an emphasis on its ability to connect the inner and outer world of the artwork.

Self-publishing of one's own work is not only self-presentation but in a certain way also the creation of self-representation which has its analogy in the media and virtual space. From the psychological approach, it is useful to try to consciously integrate each self-representation, otherwise it tends to act subliminally and often in undesirable way. In the possibilities of interpretation, in this form, it is often what causes confusion and mistakes which enables the creation and spreading of the fake news.

In connection with the congruence of authorship, the congruence of the public media space must also be taken into account. If the public media are in crisis, it is likely that the wider society is also going through crisis and it is the strengthening of these structures that leads to partial solutions of the crisis as whole. For a congruent public sphere, it seems effective to support conscious and congruent authorship on an individual scale, which can be traced, for example, to the restriction of possibilities of free self-expression under dictatorship.

I strengthened my conviction that strict censorship is not an ideal or functional solution of the problems of the public media sphere. I find the way in strengthening attention for the possibilities of a congruent approach to creation, self-expression, interpretation and communication in general. This approach can be strengthened by searching for freedom and responsibility and, first of all, by striving for congruence, transparency and free access to informations. In my point of view, the topic I am working on opens up a great opportunity for linguistics and literary science to establish even more open communication with other professional areas and to act as a connecting link and support broad trends of interdisciplinary cooperation.

Literatura

ADAMS, R., BARKER, T., N, ed., 1993. A new model for the study of the book. A Potencie of Life: Books in Society The Clark Lectures 1986-1987. Londýn: British Library. ISBN 0712302875.

Analogon: surrealismus - psychoanalýza - strukturalismus - antropologie - příčné vědy, 1969-. Praha: Paseka. ISSN 0862-7630.

APOLLINAIRE, Guillaume. Alkoholy. Přeložil Petr KOPTA. Praha: Garamond, 2016. ISBN 978- 80-7407-277-2.

BÁEZ, Fernando. Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-697-6.

BAUMAN, Zygmunt. Tekutá modernost. Přeložil S. M. BLUMFELD. Praha: Mladá fronta, 2002. Myšlenky (Mladá fronta). ISBN 80-204-0966-1.

BARTHES, Roland. Smrt autora. In Aluze: časopis pro literaturu, filosofii a jiné. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, roč. 10, č. 3.

BLAŽEK, Radek, 2016. Selfpublishing v českém prostředí a změny na knižním trhu s ním spojené. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra žurnalistiky. Vedoucí práce Halada, Jan.

BRETON, André, 2005. Manifesty surrealismu. Přeložil Jiří PECHAR, přeložil Dagmar STEINOVÁ. Praha: Herrmann. ISBN 80-239-5789-9.

BRYAN, Jenny, Robert WARDY a James WARREN, ed., 2018. Authors and Authorities in Ancient Philosophy. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9781316510049.

COIN, A., M. MULDER a V. DUBLJEVIĆ, 2020. Ethical Aspects of BCI Technology: What Is the State of the Art?. *Philosophies*. 5(4), 31. Dostupné z: doi:10.3390/philosophies5040031

COFRÉ, R., R. HERZOG, P. A. M. MEDIANO, J. PICCINI, F. E. ROSAS, Y. SANZ PERL a E. TAGLIAZUCCHI, 2020. Whole-Brain Models to Explore Altered States of Consciousness from the Bottom Up. *Brain Sciences*. 10(9), 626. Dostupné z: doi:10.3390/brainsci10090626

COMPAGNO, Dario, 2012. Theories of Authorship and Intention in the Twentieth Century: An Overview. *Journal of Early Modern Studies*. 1(3). Dostupné z: doi:10.13128/JEMS-2279-7149-10633.

CORBALLIS C., Michael, 2010. Mirror neurons and the evolution of language. *Brain and Language*. 112(1), 25-35. ISSN 0093-934X.

ČABALOVÁ, Eliška, 2021. Místa/knihy. Ostrava: Fakulta umění, Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7599-214-7.

DARNTON, Robert, 1982. What is the history of books?. *Daedalus*. 111(3), 65 - 83. ISSN 1548-6192.

ECO, Umberto, 2016. Od hlouposti k šílenství: zprávy o tekuté společnosti. Přeložil Helena LERGETPORER, přeložil Gabriela CHALUPSKÁ, přeložil Kateřina VINŠOVÁ. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-1933-6.

ECO, Umberto, 2015. Otevřené dílo: forma a neurčenost v současných poetikách. Přeložil Zora OBSTOVÁ. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-1158-3.

FOUCAULT, Michel, 1994. Diskurs: Autor ; Genealogie : tři studie. Přeložil Petr HORÁK. Praha: Svoboda. Filozofie a současnost (Svoboda). ISBN 80-205-0406-0.

FRANCIS, Norbert, 2010. A modest proposal for a reorientation in literary studies. LANGUAGE AND LITERATURE. 19(3). Dostupné z: doi:10.1177/0963947010368318

GIANNOPULU, I, G BROTTTO, T. J. LEE, A FRANGOS a D TO, 2022. Synchronised neural signature of creative mental imagery in reality and augmented reality. Heliyon. 8(3). ISSN 2405-8440.

GLANC, Tomáš, ed., 2018. Samizdat past & present. Přeložil Melvyn CLARKE. Prague: Institute of Czech Literature. Czech literature studies. ISBN 978-80-246-4033-4.

GUDINAVIČIUS, Arūnas, 2015. Is self-publishing a salvation for authors?: The case of Lithuanian printed bestseller in the digital environment. Libellarium Journal for the Research of Writing Books and Cultural Heritage Institutions. 7(8), 47. Dostupné z: doi:10.15291/libellarium.v8i1.213

HABERMAS, Jürgen, 2000. Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti. Praha: Filosofia. Morální a politická filosofie. ISBN 80-7007-134-6.

HÁJEK, Martin, 2014. Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studie. ISBN 978-80-7419-161-9.

Hall, Stuart, 1980. Coding and Encoding in the Television Discourse. In Hall et al. (eds.) Culture, Media, Language, pp. 197–208. Hutchinson, London.

HANKS, W. F., 1989. Text and Textuality. Annual Review of Anthropology. 95-127. Dostupné z: doi:10.1146/annurev.an.18.100189.000523

HUSSERL, Edmund, 2019-. Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii. Druhé vydání. Přeložil Alena RETTOVÁ, přeložil Jakub TRNKA. Praha: OIKOYMENH. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-364-3.

HEIDEGGER, Martin, 2016. Původ uměleckého díla. Přeložil Ivan CHVATÍK. Praha: OIKOYMENH. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-207-3., s. 41

HROCH, Miloš, 2017. Křičím: "To jsem já": příběhy českého fanzinu od 80. let po současnost = I shout "That's me!" : stories of the Czech fanzine from the '80s till now. Přeložil Daniel DEVEČKA, přeložil Daphne CARR. Praha: PageFive. ISBN 978-80-270-2942-6.

JANOŮŠEK, Jaromír. Psychologické základy verbální komunikace: projevy psychických funkcí ve verbální komunikaci, významová dynamika a struktura komunikačního aktu, komunikace písemná, ženská, mužská, virtuální, vnitřní kooperace a vnitřní řeč ve verbální komunikaci. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4295-3., s. 148

JAY, Stewart, 2008. The Creation of the First Amendment Right to Free Expression: From the Eighteenth Century to the Mid-Twentieth Century. William Mitchell Law Review [online]. 34(3), 773-1020 [cit. 2022-02-16]. ISSN 0270272X.

JOHNSON, Nathan, Benjamin TURNBULL a Martin REISSLEIN, 2022. Social media influence, trust, and conflict: An interview based study of leadership perceptions. Technology in Society. (68). ISSN 0160-791X.

JOST, John T., Christopher M. FEDERICO a Jaime L. NAPIER, 2009. Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities. Annual Review of Psychology. (60), 307-337. Dostupné z: doi:10.1146/annurev.psych.60.110707.163600

- JUNG, Carl Gustav, [2001. Duše moderního člověka. Vyd. 2. Brno: Atlantis. ISBN 80-7108-213-9.
- JUNG, Carl Gustav, 2010. Červená kniha: Liber Novus. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-767-1.
- KANT, Immanuel, KOBLÍŽEK, Tomáš, ed. Kritika soudnosti. Druhé, upravené vydání. Přeložil Vladimír ŠPALEK, přeložil Walter HANSEL. Praha: OIKOYMENH, 2015. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-500-5.,
- BARTHES, Roland. Smrt autora. In Aluze: časopis pro literaturu, filosofii a jiné. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, roč. 10, č. 3.
- KOPECKÝ, Václav. Knihy do rukou lidu!: Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací : Projevy a dokumenty. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949. Malá knihovna informací.
- LIDDELL, Belinda a Laura JOBSON, 2016. The impact of cultural differences in self-representation on the neural substrates of posttraumatic stress disorder. European Journal of Psychotraumatology. (7). Dostupné z: doi:10.3402/ejpt.v7.30464.
- MCGURK, Harry; MACDONALD, John. Hearing lips and seeing voices. Nature, 1976, 264.5588: 746-748.
- MATERNA, Jiří, [2016]. Poezie umělého světa. Brno: Backstage Books. ISBN 978-80-88049-62-3.
- MILROY, Lesley a Matthew J. GORDON. Sociolingvistika: metody a interpretace. Praha: Karolinum, 2012. Lingvistika (Karolinum). ISBN 978-80-246-2125-8.
- NIKL, Petr, 2007. Záhádky. Praha: Meander. Modrý slon (Meander). ISBN 978-80-86283-57-9.
- NOWAK, Kristine a Jesse FOX, 2018. Avatars and Computer-Mediated Communication: A Review of the Definitions, Uses, and Effects of Digital Representations. REVIEW OF COMMUNICATION RESEARCH. (6). Dostupné z: doi:10.12840/issn.2255-4165.2018.06.01.015
- PIORECKÝ, Karel: „Česká počítačově generovaná literatura a otázka autorství literárního textu.“ World Literature Studies 9, 2017, č. 3, s. 66–78.
- POKORNÁ, Gábina. V hlavě: ze zápisků mladé schizofreničky. Praha: Práh, 2020. ISBN 978-80-7252-867-7.
- POŘÍZKOVÁ, Lenka a Martina NAVRÁTILOVÁ, 2015. Literární a knižní kultura v digitálním věku. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty UP. ISBN 978-80-87895-49-8.
- POŘÍZKOVÁ, Lenka, 2014. Přátelský podvod: mystifikace (nejen) v české literatuře 20. století. Praha: Academia. Literární řada. ISBN 978-80-200-2398-8.
- ROGERS, Carl R., 2007. The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training. University of Chicago, 44(3), 240 – 248. Dostupné z: doi:10.1037/0033-3204.44.3.240
- RÜSCH, Nicholas a Markus KÖSTERS, 2021. Honest, Open, Proud to support disclosure decisions and to decrease stigma's impact among people with mental illness: conceptual review and meta-analysis of program efficacy. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 9(56), 1513-1526. Dostupné z: doi:10.1007/s00127-021-02076-y
- TAGLIAZUCCHI, Enzo, 2022. Language as a Window Into the Altered State of Consciousness Elicited by Psychedelic Drugs. Frontiers in Pharmacology. (13). ISSN 1663-9812. Dostupné z: doi:10.3389/fphar.2022.812227

WHITE, T. (2014). The Evolution of Artists' Publishing. *Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America*, 33(2), 227–242. <https://doi.org/10.1086/678548>

WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.

Weby:

Blogový román [online]. [cit. 2022-12-12]. Dostupné z: <http://data.idnes.cz/BlogovyRoman/index.html>

Prezentace umělce [online]. [cit. 2022-12-12]. Dostupné z: <https://www.lm.pl/imprezy/wyklad-prof-slawomira-kuszczaka-i-prezentacja-ksiazki-artystycznej>

Slovensko píše román [online]. [cit. 2022-12-12]. Dostupné z: <http://slovenskopiseroman.sk>

Přílohy

Tabulka k rozsahu práce v rámci selfpublishingu

	Redakce	Typografie	Ilustrace	Design	DTP	Řemeslné zpracování	Materiál na knihu	Celkem hodin
Sbírka poezie	50 h	30 h	Autorské	50 h	30 h	1 h	120 Kč	160
Jednoduchý sešit	50 h	50 h	70 a více h	20 h	10 h	0,3 h	60 Kč	200
Internetový projekt	50 h a více	50 h a více	Autorské	10 h	0 h	0 h	0 Kč	110 a více

Poznámka k tabulce:

Uvedené hodnoty jsou přibližné, v případě internetových projektů je objem práce na nich neuzavřený, na jejich tvorbě dále pokračuji. K tržní ceně práce je možné se „dopočítat“ vynásobením celkového počtu hodin danou hodnotou hodinové mzdy profesionála, což se v současnosti pohybuje přibližně mezi 250 Kč až 500 Kč. V případě ilustrací je hodnota těžko vyčíslitelná, pro sbírku poezie jsem použila například svou dlouhodobou autorskou tvorbu, sbírka má pro mne tedy také funkci specifické prezentace výtvarné práce.

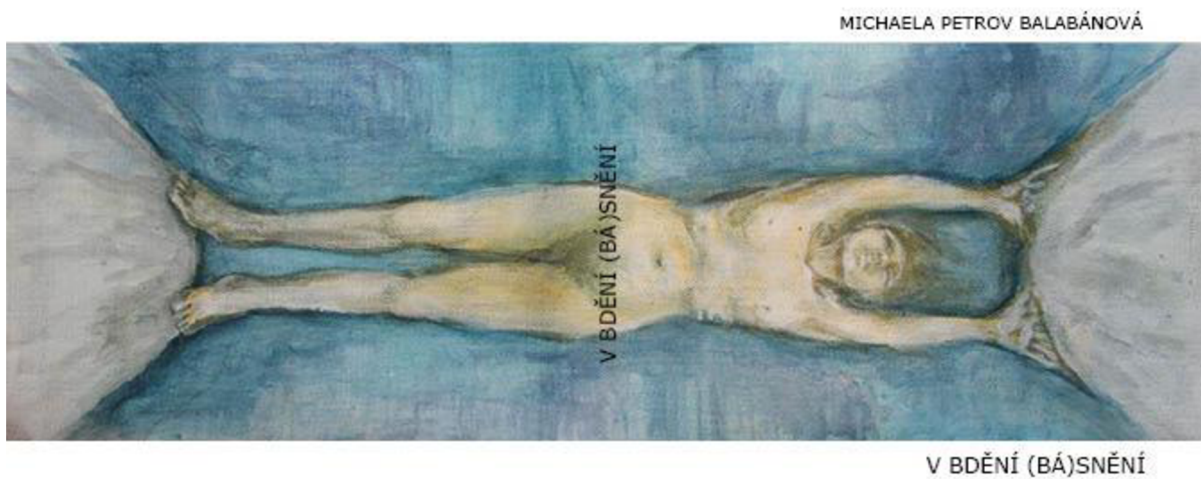
V tabulce vůbec nehodnotím tvorbu obsahu obou publikací ani svou dlouhodobou uměleckou činnost a práci v duševní oblasti, s níž jsou všechny projekty včetně jejich ilustrací provázány. Z mého pohledu není možné odpovídajícím způsobem takto kvantifikovat oblasti jako je řemeslná i vědecká zkušenost, odborné vzdělání či prostě „know-how“, proto se o to ani nepokouším. Tyto sféry nahlížím v širokém interpretačním rámci se snahou o zachování subjektivní kongruence a právě pro jejich multidimenzionální povahu směřuji svou pozornost k práci s nimi.

Fotodokumentace jednotlivých projektů

Obrázek 1:

Obraz připravený speciálně pro obálku sbírky poezie, akryl na plátně, 30 cm x 15 cm, 2020

Obrázek 2:

Finální verze obálky sbírky poezie

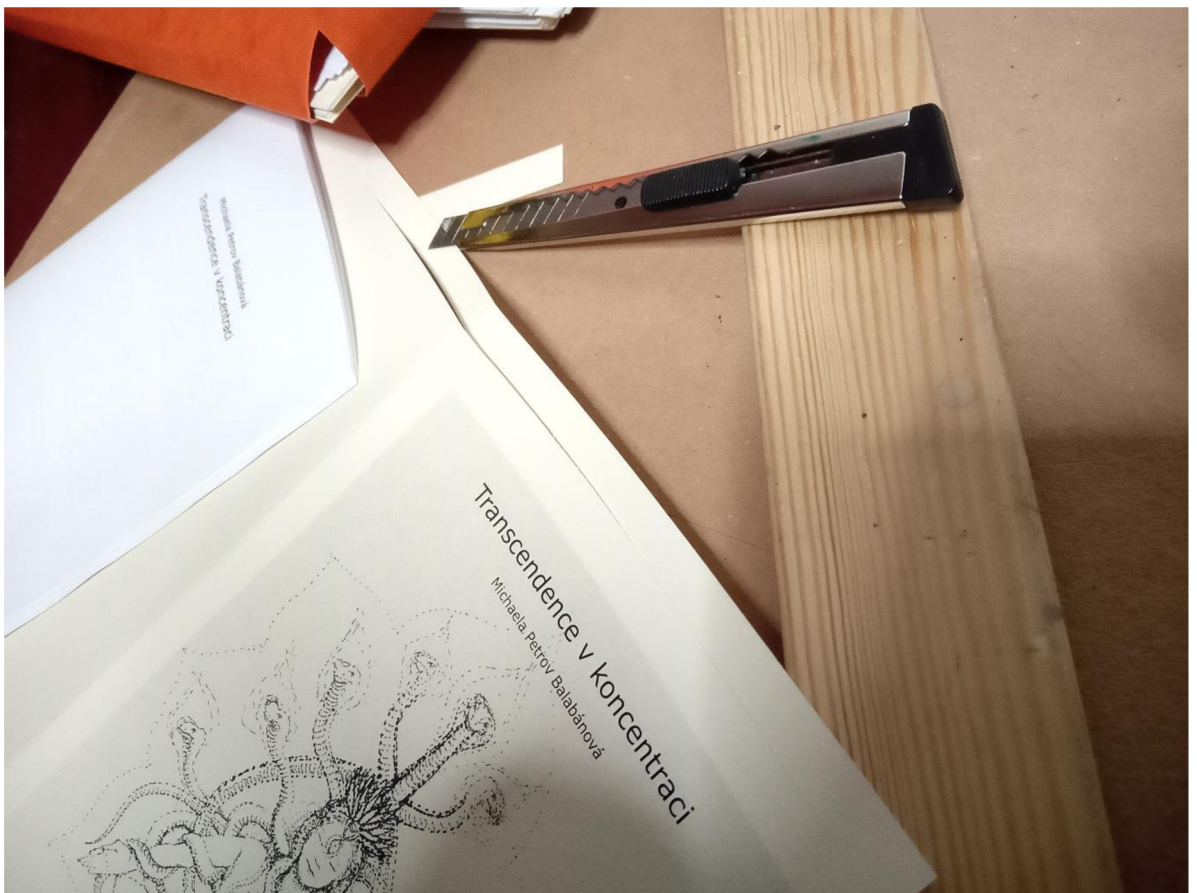
Obrázek 3:

Kresba připravená pro obálku esejistické publikace, tužka a fix na papíře, A4

Obrázek 4:

Finální verze obálky eseje

Obrázek 4 a 5:

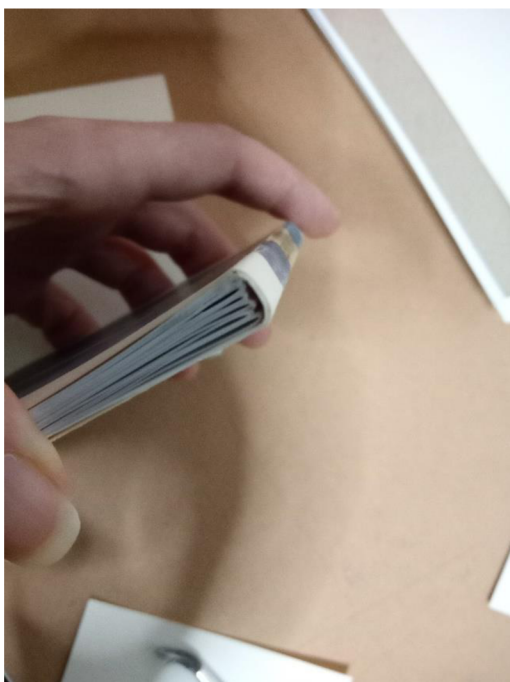
Zpracování vytištěného materiálu, chystání publikace, ořez

Obrázek 6:
Řazení a sešívání listů, svazování

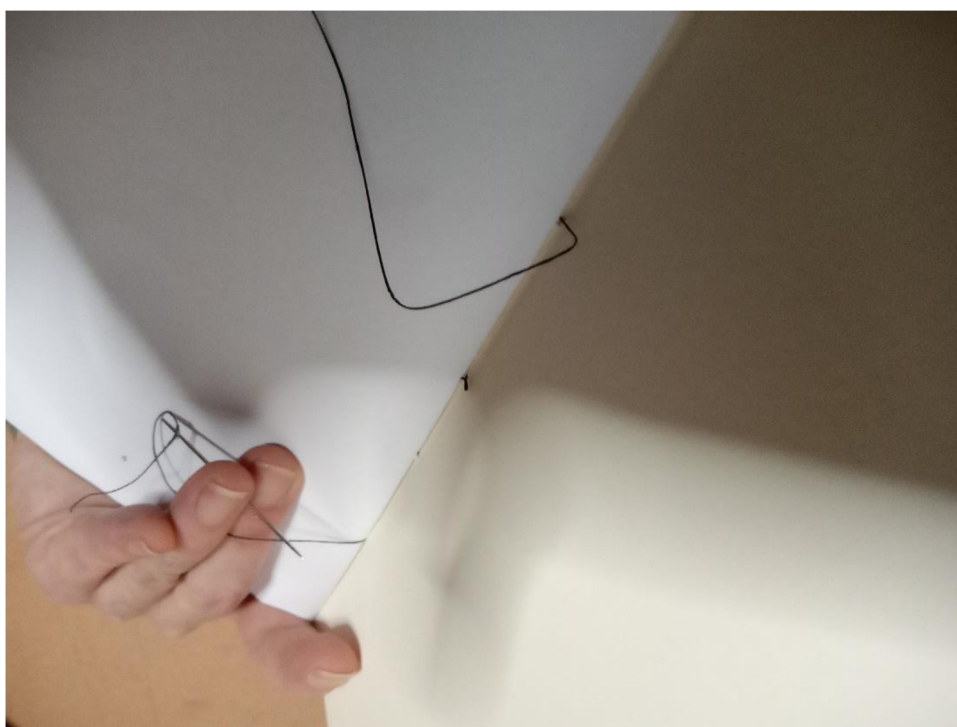

Obrázek 7:
Lepení hřbetu

Obrázek 9 a 10:

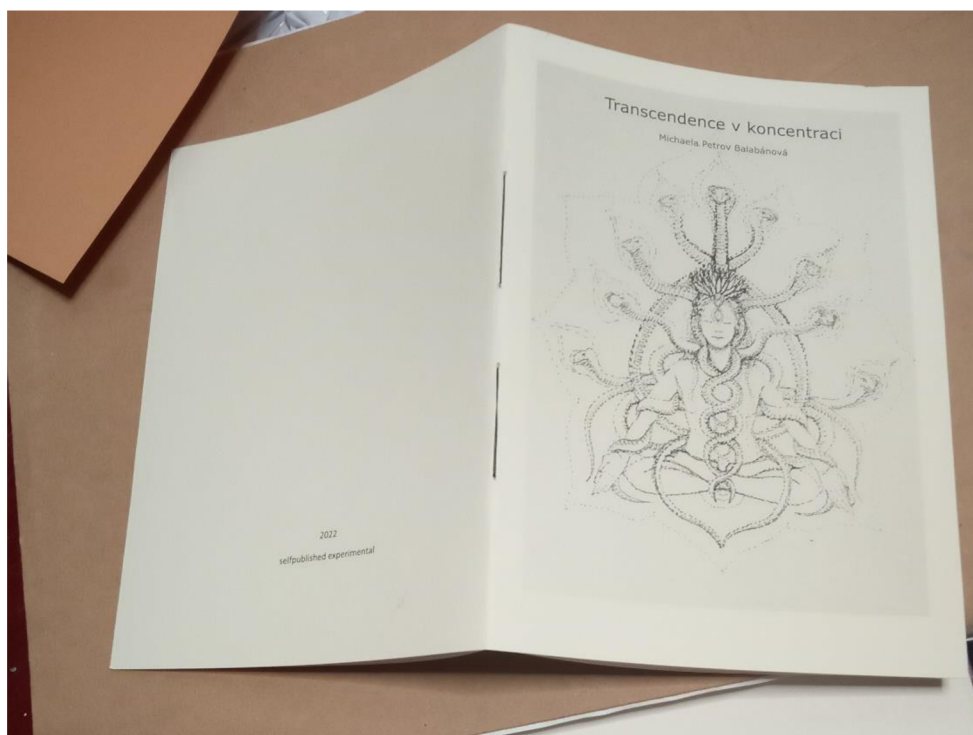
Vsazování do kartonového přebalu, dokončování materiální podoby sbírky poezie

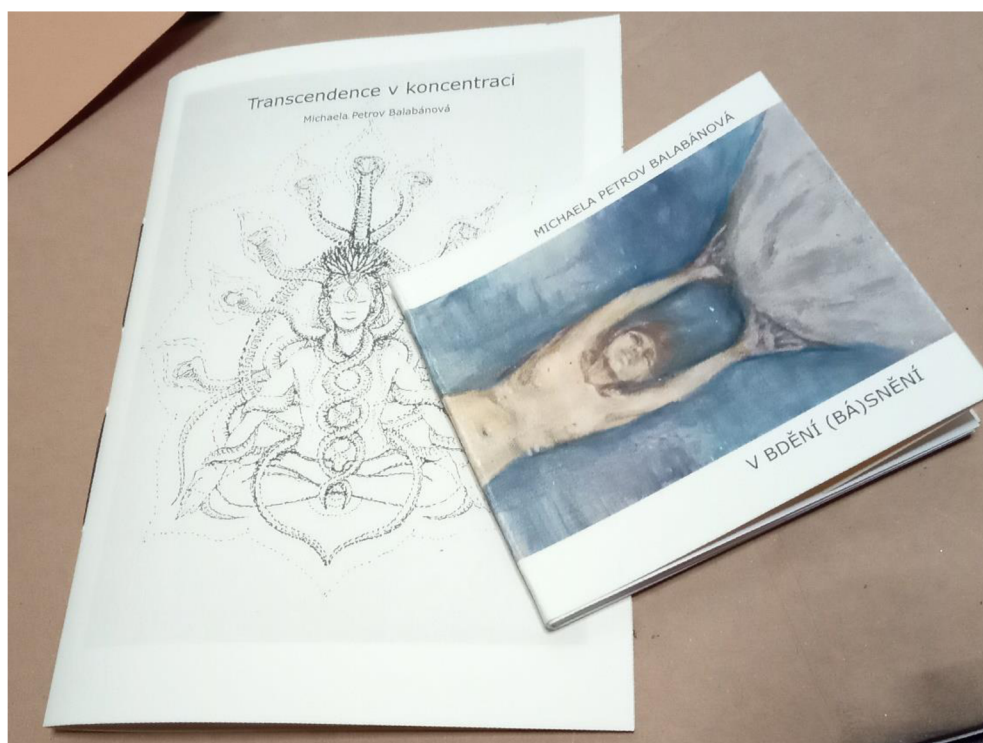
Obrázek 11:

Jednoduché sešívání esejistické publikace

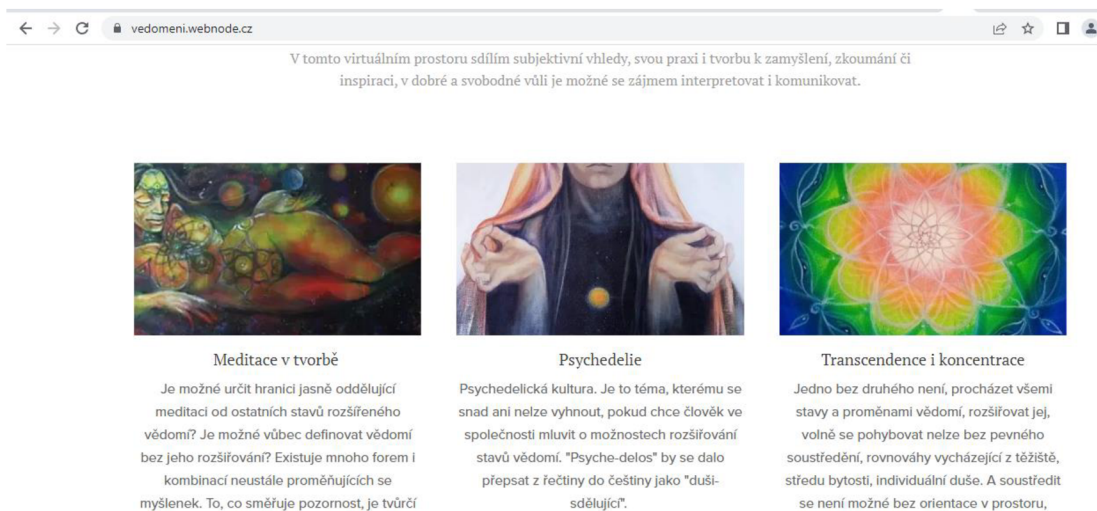

Obrázek 12:
Dokončování esejistického „sešitu“

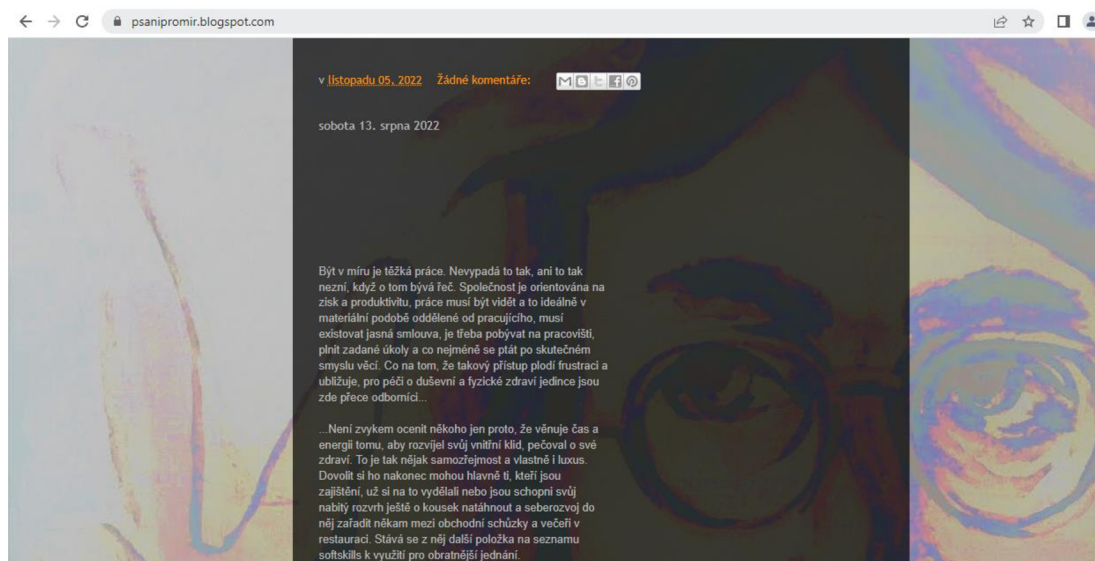

Obrázek 13:
Připravené publikace

Obrázek 14:

Internetový projekt Vědomění dostupný na: www.vedomeni.webnode.cz

Obrázek 15:

Internetový blogový projekt Psaní pro mír dostupný na: www.psanipromir.blogspot.com

